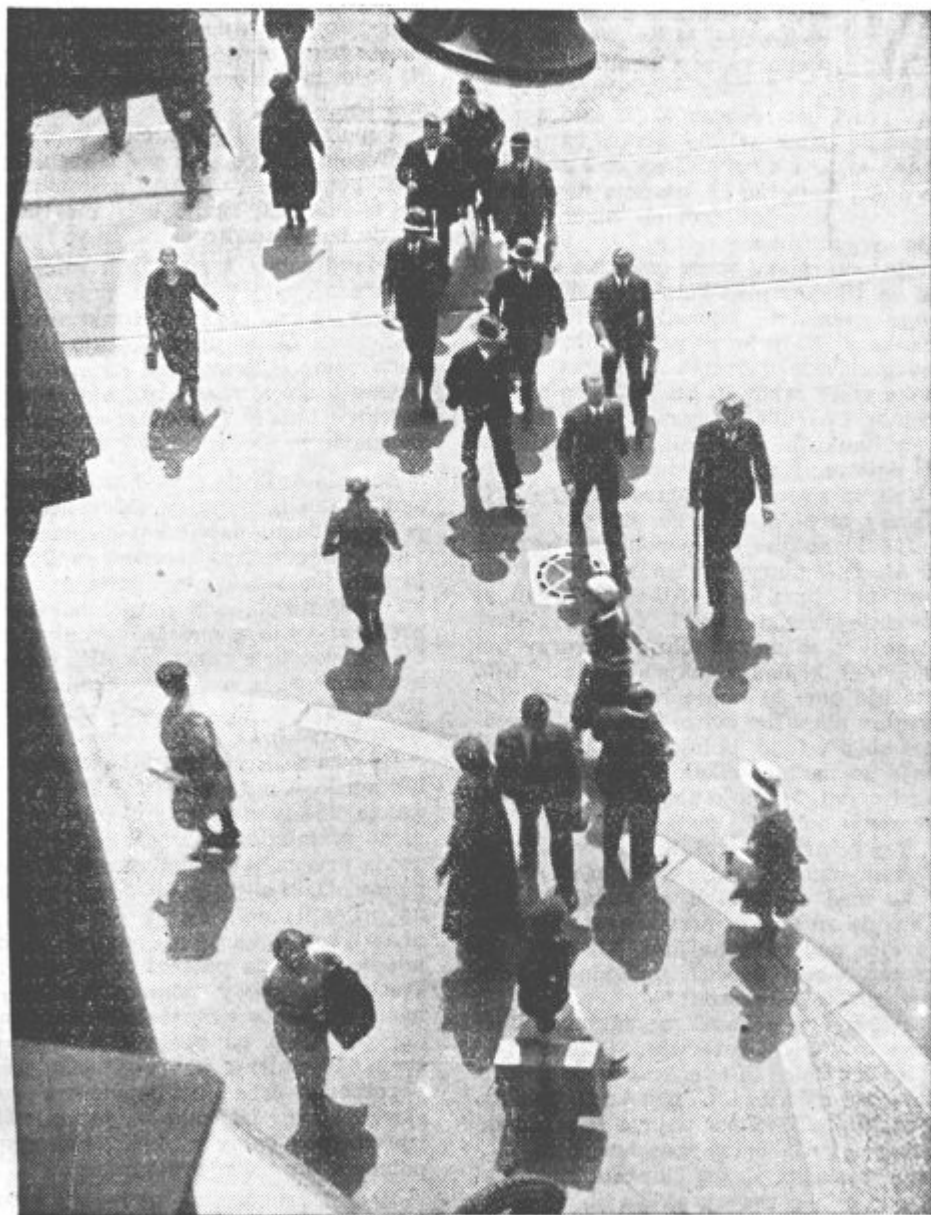

ŽIVLJENJE IN SVET

ŠTEV. 2.

V LJUBLJANI, 9. JULIJA 1933.

FNJIGA 14.

NA KRIZIŠČU

SODOBNI NAUK O ŽIVLJENJU

DR. VLADIMIR BARTOL

NADALJEVANJE

4. Kritika Darwinovega nauka

V tem poglavju hočem govoriti zgolj o drugem delu Darwinove teorije, ki je prav za prav njegov pravi nauk (pozneje bomo videli, da descendenčni teoriji ni on pravi oče, čeprav si je šele z njim osvojila znanost), o »boju za obstanek« ali o naravni selekciji kot o onem činitelju, ki ustvarja nove vrste in vodi razvojno črto od nižjih k višjim organizmom.

Že zelo zgodaj so se pokazala dejstva, ki se nikakor niso hotela, če si jih točneje premotril, ujemati z omenjenim naukom. Na primer: pri živalih, ki stalno prebivajo v jamah (človeške ribice, neke vrste rakov in hroščev), so oči popolnoma okrnile in izginile. Po Darwinovem nauku bi si morali takole razlagati to dejstvo: Najbolje so se ohranile tiste živali, ki so imele najslabše oči. Tako je razvoj privedel do tega, da smo dobili bitja, ki so jim oči popolnoma izginile.

Ali že na prvi pogled se pokaže nevzdržnost te razlage. Ali so oči organ, ki škoduje jamski živali? Čemu? Kako? Zakaj bi se morali ohraniti vprav oni individui, ki imajo »najslabše« oči? Kdo uničuje one, ki imajo boljše? Oči niso živali v nikakšno oviro. Samo »nepotrebne« so ji v temi, bi lahko rekli. »Od zunaj« se ne bije nikak boj za obstanek med onimi, ki imajo slabše oči, in onimi, ki imajo boljše.

Tej težavi so skušali priti v okom z Weissmannovo teorijo o »boju za obstanek« med lastnostmi v klični plazmi. Tam da začenjajo prevladovati uporabljivejše nad nerabnejšimi. Ali nekdo bi vseeno moral izločiti individue z nerabnejšimi lastnostmi!

Poizkus je pokazal nevzdržnost tudi tega zadnjega zatočišča. Obsevali so človeško ribico in naenkrat se je pojavil na glavi očesni pigment! Živalica je dobila oči! Tega pojava si s teorijo o iztrebljanju manj sposobnega ne moremo razložiti. Zakaj človeška ribica, ki bi bila tekom razvoja prišla ob oči tako, da so se pred vsem ohranjale tiste, ki so imele manj oči, bi bila ob zaključku te procedure morala popolnoma izgubiti ta organ. Če bi torej hoteli dobiti živalice z očmi, bi morali prvič imeti med njimi take, ki so si ohranile vsaj še majhen za-

metek oči, in drugič bi morali te individue z umetno izbiro tako dolgo izločevati in pariti med seboj, da bi prišli zopet do bitij s popolnim organom. Namesto tega dolgega procesa pa zadostuje že obsevanje enega samega individua, da dobimo živalico z očmi!

Popolnoma isto je s človeškim slepim črevesom; tudi ono ni več v »rabi« in se postopoma okrnjuje. Ali moremo trditi, da bi bili tisti ljudje bolj umrljivi, ki imajo boljše razvito slepo črevo?

Odkod samcem nekaterih ptičev njih prekrasno perje? Darwin pravi: spolna izbira. Samice imajo nekakšen »estetičen okus« in si izbirajo lepše pisane samce. Prav. Ali kaj pa v onih primerih, ko si samci izbirajo samice in se zanje bore? Tu vendar zmaga samo močnejši, ne lepši!

Še odločnejši je primer pri krasno pisanih samcih metuljev. Eksperiment je pokazal, da ne dajejo samice izmed številnih samcev, med katerimi so tudi taki, ki smo jim poškodovali krila in jim tako vzeli njih spolni okras, nikakor ne prednost onim z nepoškodovanimi krili. Odkod vendarle ta čudna diferenciacija med samcem in samico? (Spolni dimorfizem dela že sam po sebi težave Darwinovi teoriji.)

Še usodnejši za čisti »darwinizem« so bili poizkusi našega rojaka Megusa rja in Kammererja (oba sta tragično preminila in govori se, da je bila usoda prvega v vzročni zvezi s temi eksperimenti, ki si jih je bil drugi svojevoljno prilastil) na črno žoltem salamandru. Pokazali so namreč, da dobi mladič, ki si ga postavil v rumeno (oz. svetlo) okolico, v teku razvoja več rumenih lis kakor v normalnih okoliščinah, oni pa, ki si ga postavil v črno, več črnih. Kammerer je vzgojil tako skoraj popolnoma črne in popolnoma žolte eksemplare. Izkazalo se je, da vpliva izprememba barve v okolici tudi na popolnoma doraščen organizem:

V tem primeru ne more biti govora o kakem »boju za obstanek«, ki bi izločeval okolici slabše prilagojene individue, marveč moramo iskati vzrok za prilagoditev v notranji strukturi posamezne živali same!

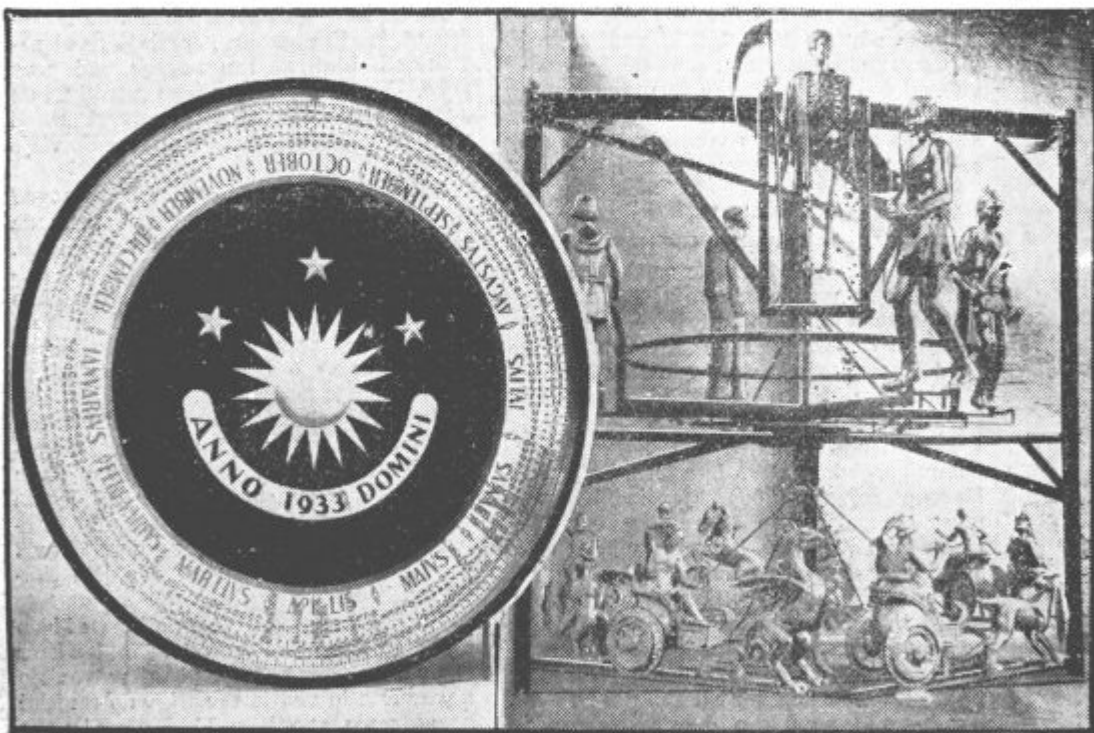
Popolnoma analogen primer so zasledili Pribram in njegovi učenci pri bubah belinov. Tudi teh barva se prilagoduje barvi okolice. Avtor tega nejšega tona tiče, svoji okolici. Izkazalo se je, da učinkuje barva okolice na živčni sistem živali, ki povzroči v individu gotove kemične procese in ti dajo organizmu njegovo izpremenjeno zunanjo barvo. (Posebno občutljiv je v tem pogledu kameleon, ki se sproti prilagoduje barvi okolice. Avtor tega članka je opazoval podobne pojave pri poizkusih z gosenicami malega nočnega pavlinčka.)

5. Pasivni in aktivni činitelji

Kaj sledi iz zgoraj obravnavanih primerov? Predočimo si še enkrat Darwinov princip »boja za obstanek« in »naravne izbere«. Ta princip deluje popolnoma slepo, »slučajnostno«, mehanično in — pasivno. Organizmi se razvijajo v

nove, višje vrste zato, ker izločuje boj za obstanek manj sposobne in se tako tira razvoj avtomatično k zmerom višji popolnosti. Naravna izbira deluje torej od zunaj na organizme in negativno s tem, da iztreblja slabejšega. Ali primeri s črnožoltim salamandrom in bubami belina so nam pokazali, da je v notranjosti organizmov samih neki činitelj, ki aktivno, razmeram odgovarjajoče izpreminja posamezne lastnosti individua. Če bi se moglo ta princip pokazati kot neko splošno veljavno zakonitost, potem bi imeli za razvoj novih vrst in višjih iz nižjih veliko zadovoljivejšo razlago, kot je Darwinov v bistvu nedokazljivi princip, ki bi se jo moglo celo eksperimentalno preizkusiti.

Samo eno vprašanje bi bilo treba prejšnje eksperimentalno rešiti: vprašanje, ali se dajo pridobljene lastnosti podedovati. Z drugi-

NAJVEČJA URA NA SVETU

V kratkem bo dograjena v Strasbourgu največja ura, ki je kdaj tekla na svetu. To čudo urarske umetnosti je namenjeno za katedralo v Messini, ki je bila sezidana že za dobe Normanov v 12. stoletju. Na levi vidimo kot dopolnilo ure večni koledar s premerom 3,5 m, ki kaže vse do leta 9999. Na desni so krasne alegorične skupine, ki se bodo prikazovale na uri: Sedem božanstev starega veka se pelje na sedmerih vozovih, ki pomenijo posamezne dneve v tednu, nad njimi se vidijo starostne dobe, krožeče okoli smrti, ki kaže s svojo koso dnevni čas.

mi besedami: ali se med individualnim razvojem pridobljena svojstva n. pr. prevladujoča žolta ali črna barva salamandrov, prenesejo tudi na potomstvo. Znaní Mendelov zakon o potomcih, ki nastanejo iz križanja dveh različnih, a sorodnih si vrst, stoji v bistvu izven tega problema. V zelo duhoviti knjigi: »Die M n e m e als erhaltendes Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens« rešuje R. S e m o n ta problem, pripisuje živ materi nekakšen univerzalen »s p o m i n«, in ga pozitivno odloči. Isto predvideva K a m m e r e r iz svojih eksperimentov na črnožoltem salamandru. Vendar še ni ta problem do danes definitivno pozitivno rešen z eksperimentom, čeprav govori njemu v prilog velika verjetnost.

Na vsak način bi bil a k t i v n i, individualni princip pridobivanja novih lastnosti in njih prenosa na potomstvo p o z i t i v n o ustvarjajoč činitelj novih vrst in rodov. (Pripomniti moram, da ni videl Darwin v principu »boja za obstanek« edinega činitelja, ki vodi razvoj in ustvarja nove vrste, marveč je predvideval še druge, čeprav je prvemu pripisoval odločilen pomen. Njegovo ekskluzivno veljavnost so začeli oznanjati šele Darwinovi pregoreči učenci.)

6. Lamarck

Ko se je pokazalo, da je princip »boja za obstanek« in »naravne selekcije« nezadosten za razlago razvoja organizmov in nastanka novih vrst, so se naenkrat spomnili raziskovalci, da je točno 50 let pred Darwinovim »Nastankom vrst« izšla v Parizu druga knjiga, ki obravnava isti problem in sicer z vidikov, ki so bolj v skladu z novimi izsledki, kakor Darwinov specialni nauk. Isto leto, ko je bil Darwin rojen (1809), je izdal Lamarck svoje delo »Zoologie philosophique«, v katerem uči, v nasprotju s takrat vsemogočnim Cuvierjem, da živalske (rastlinske) vrste niso nekaj konstantnega, marveč nekaj, kar se neprestano razvija, in sicer iz enostavnejšega k bolj kompliciranemu. On je torej že 50 let pred Darwinom postavil nauk o descendentci in je zatorej pravi oče evolutivne teorije v prirodi. (Že pred njim je Darwin v praded predvidel razvojno povezanost vse prirode v svojih prirodoslovno-filozofskih pesnitvah. Isti nazor je zastopal tudi Goethe, ki je bil strasten privrženec Lamarcka in njegovega zagovornika v javnosti, Geof-

froi-Saint-Hillaire-a. Znan je njegov spis »Die Metamorphose der Pflanze« in njegova ugotovitev, da je spodnja čeljust vretenčarjev preoblikovano vretence.)

Kakor Darwin tako tudi Lamarck ni ostal zgolj pri razvojni teoriji, marveč je posvetil svoje glavno delo iskanju činiteljev, ki so omogočili ta razvoj in z njim nastanek novih vrst. Videl je, da se površina zemlje in prilike na njej v teku velikih razdobj močno izpreminjajo. — Kako reagirajo organizmi na te izpremenjene prilike? se je vprašal. Nove razmere v človeštvu povzročajo nove potrebe. Ali pa ni isto tudi pri ostalih živih bitjih? Gotovo. Žival, prilagojena svoji okolici, izgubi z izpremembo te svojo skladnost z njo. Pojavi se nova potreba. Kako zadosti narava tej potrebi? V organizmih samih so činitelji, ki aktivno, dinamično privedejo do te zadostitve. Vzemimo primer civiliziranega človeka, ki bi ga usoda zanesla na samotni otok. Vse naokrog prežijo nanj nevarnosti. Sluh se mu razvije, vid prav tako. Vročina in mraz ga utrdita. Če potrebuje mišice, si jih bo izvežbal. Z v a j o torej razvije svoje organe do višje popolnosti.

Zakaj imata jelen in zajec hitre noge? Z »vajo« sta si jih v teku časa razvila, da lažje pobegneta svojim zasledovalcem. Zakaj ima žirafa dolg vrat? (Temu primeru so se za časa Lamarcka posebno smejali.) Ker živi v krajih, kjer ima drevje, ki ji služi za hrano, zelo visoko svojo krono. Z večnim stegovanjem, z vajo si ga je podaljšala.

Pa tudi prilagojenost barvi okolice, skladnost z njo, pripisuje Lamarck podobnim notranjim, aktivno dinamičnim činiteljem organizmov. Tako pride do svoje univerzalne zakonitosti: Potreba je vzrok svoji zadostitvi. Vaja je eden izmed najvažnejših činiteljev, ki vodi k tej zadostitvi.

Lamarck je torej veliko globlje zajel problem kakor Darwin, išoč činitelje, ki ustvarjajo nove vrste in vodijo razvoj, v notranjosti organizmov samih, ali Darwin je bil, kot smo videli, temeljitejši v zbiranju dokazilnega materiala. Tudi se je s svojim mehanično delujočim principom naravne izbire izognil težavi, ki je najmočnejša vrzel v Lamarckovem nauku in ki smo jo označili v prejšnjem poglavju, namreč problemu podedovanja pridob-

ljenih lastnosti. Lamarckov nauk namreč stoji in pade z njim. Zakaj, če se n. pr. z vajo pridobljene lastnosti ne podedujejo, potem ne more potreba in nje zadostitev ustvarjati nove vrste. Lamarck si tega vprašanja ni zastavil, marveč je vzel podedovanje pridobljenih svojstev kot nekaj samo po sebi umevnega.

Mnogi raziskovalci so se v današnjem času oprijeli Lamarckovega principa in ga občutno razširili in izpopolnili (neolamarckizem; Pauly, Francé, Reinke.)

Ali med tem, ko se je bila borba med pripadniki Darwina in onimi Lamarcka za osnovne principe in zakonitosti, ki vladajo živi prirodi, je že bilo na delu najuspešnejše sredstvo sodobne znanosti: znanstveni eksperiment, in njegova najučinkovitejša zaveznica, ki daje naši dobi svoj posebni pečat: znanstvena analiza.

Preden preidem k drugemu delu svojih izvajanj, hočem na kratko omeniti še teorijo, ki jo je postavil H. de Vries, in ki jo je imenoval mutacijsko. Okr. l. 1880 je bil namreč opazil v nekem botaničnem vrtu, kako se je iz semena iste rastline (*Oenothera biennis*) čez noč razvila cela kopica novih podvrst z zelo karakterističnimi znaki, od katerih so se nekatere izkazale za dedne. Ta pojav je imenoval mutacije in je predvideval, da se od časa do časa dogajajo v prirodi podobni procesi, ki ustvarjajo nove vrste. Pozneje so opazili še nekaj podobnih primerov in ni izključeno, da niso mutacije tudi eden izmed faktorjev, ki sodelujejo pri ustvarjanju novih vrst. Njih povišja ne poznamo, pa tudi posebne dalekosežnosti jim ne moremo pripisovati.

DALJE

GRM — GROM

Schraderjev Reallexikon 1901. navaja mnenje nekaterih jezikoslovcev, da se latinski quercus (hrast) krije s staronemško besedo forha = Föhre, bor, borovec, nadalje s celo vrsto besed po severnih jezikih, n. pr. lit. perkunas in s slovansko: Perun, po katerem se zove poljski blisk = plorun, vsekakor tudi dalmatinski brdo Perun pri Poljcih, voda Perunič pri Zrnovci, rastlina perunika (plutnik). Prvotni pomen bi bil po Schraderju: Perun »Elchengotte, bog hrastov. Dr. P. Bulat (Pogled u slovensku botaničnu mitologiju, Zagreb 1932) pa govori o drevju grmiku, ki je sveto bogu gromovniku. Ristič-Kangrgov Rečnik pozna za »grm« te le pomene: 1) drvo, 2) lužnik, lužnjak (drevo iz loga, dob, poletni hrast, gnilec), 3) isto ko v slovenščini. »Grmik« mu je: hrastje, dobje. »Grmin« je velik hrast, »grmič« pa hrastlč. »Grmljak« se krije z grmikom, »grmov« znači hrastov. Vse kaže, da je erbohrv. pomen starejši od slovenskega. Iz tega bi človek sklepal, da izhaja glagol »grmeti« od istega korena. Breznik trdi v Slovnici III, kjer razlaga »hrošč« od hreščati; ... »zanimivo je, da je dobil po tem šumenju (hreščanju) ime tudi hrast; podobno se imenuje po šumenju, ki ga povzroča drevje (nem), šuma = gozd. (k)

KURJE OKO

Prof. dr. Plečnik razpravlja v Mladiki 1933 (143) tudi o zdebekih, narastkih, zgrmadkih mrtvice, za katere je poleg kurjega očesa zbral še nazve: tutjak, živi trn, obtiščanec. Za ta »mozolj na nogi«, kakor pravijo Rusi, rabijo Nemci Leichdorn, posebno tudi Islandci in Nizozemci, t. j. »trn

v telesu«. Iz 16. stol. se govori po Nemškem še: Hühnerauge, kar naš profesor tolmači kot roženo oko (hörn'n ouge). Enako dr. Glonar v knjigi »Naš jezik«, Weigandov slovar Deutsches W. 1878 pa razlaga to reč kot »očesu podoben zagu-ljeka«. Tudi Kluge Et. W. 1905 zavrača razlago »hühnen Auge«, kažoč na sporedne tvorbe Elsternauge (sračje oko) in Krähenauge (vranje oko). Boris Unbegaun pa meni, da je po nemškem nazivu prikriten češk., slovenski, madžarski (tyuk szem) in hrvaški — tu pa poznajo vsaj po Šulekovem Rečniku 1860 tudi žulj, kakor se govori po Srbiji. Obenem vzporeja Unbegaun (Revue Etudes Slaves 1932, 1—2) našo francosko: oeil de perdrix (jerebje oko), nizozemsko: ekster oog (sračje oko), latinsko oculum pullinum iz 7. stoletja. (k)

NOVA KNJIGA O SLOVANSKIH APOSTOLIH

Duhovnik František Dvorník, sorbonski doktor in profesor vseučilišča Karla IV., čigar prvo delo Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle je nagradila Francoska akademija, je nedavno objavil v Pragi (založništvo Orbis) nov spis Légende o Konstantinu in Metodu s carigradskega vidika, kjer podaja svoja dognanja dolgoletnih raziskav glede osebnosti in delovanja solunskih bratov. Navzlic obilnim razpravam učenjakov iz raznih narodnosti je bila zgodovina sv. Cirila in Metoda še vedno nejasna in negotova. Dvornikovo delo je razbistrilo neka tehtna vprašanja iz bizantinske in evropske zgodovine IX. stoletja. (k)

PRIBOR RAZNIH ŽIVALI

Preskrba hrane in ploditev sta dve najmočnejši gibalni v organski naravi. Med tema dvema tečajema se giblje živalsko življenje in tisočerno različne življenjske prilike povzročajo prav tako mnogoterne prilagoditve živali v načinu pridobivanja in zauživanja hrane. Kakor potrebuje lovec na lovu primerne orožja, tako je tudi z živaljo. Naše sladkovodne hobotnice streljajo na svoj plen prav majčkene puščice, zastrupljene z mravljinčno kislino in opremljene z bradico kakor jo ima ribiški trnek. Kislina ohromi zadeto žival, puščice pa so na dolgih nitkah in s temi privleče hobotnica omamljeni plen v svoje požiralo, nakar se takoj začne prebava. Na enak način si love hrano sipe, le da one na svojih tipalkah nimajo puščic, zato pa se s konci prisesejo na svojo žrtev, da ji ni rešitve. Kdor je v našem Primorju opazoval ribiče pri delu in se z roko približal hobotnici, se je moral čuditi s kako hitrostjo se tipalke prisesejo na kožo in kaka nesorazmerna moč je v tej majhni pošasti. Lahko si tedaj predstavljamo, kako brez pomoči je ribica, ki so jo zajele te švigajoče tipalke. Ribica komaj utegne nekoliko zamahati z životom in že izgine v močnih roženih čeljustih.

Vsem kopalcem sta gotovo tudi znana morska zvezda in morski ježek. Spodnja stran njihovega telesa je opremljena z majhnimi nožicami, zgornja pa z nešteti kleščami. Te kleščice pridržijo plen in si ga podajajo, dokler ne izgine v nenasitnem žrelu. Često pa se primeri, da morska zvezda zajame veliko večji plen nego ga more požreti. Zato si pomaga na zelo nenavaden način. Obrne svoj želodec narobe, kakor bi bil žep in obda ž njim svojo žrtev. Tako jo prebavlja kar zunaj, pogoltne jo pa šele tedaj, ko je plen toliko zmanjšana, da najde prostora v želodcu.

Ako sedimo blizu gredice s cveticami, često opazimo mičnega metulja vele- rilca, ki nikoli ne sede na cvet, marveč frfota v zraku in s svojim dolgim rilčkom srka sladko strd iz cvetne čaše, kakor pije kavarniški gost skozi slamico svojo hladilno pijačo. Žuželke imajo najrazličnejše razvite čeljusti in ravno pri njih so sesalne cevke najbolj razvite. Pri metuljih se ti rilčki lepo zvijejo v kolobarček, muhe, ki morajo najprej pre-

bosti kožo, da pridejo do zaželjene pijače, pa imajo razen sesalca še želo, da si odpro vir. V luknjico pride potem sesalec, ki funkcionira izvrstno, kar je gotovo vsakomur znano iz lastne izkušnje s komarji ali brenclji. Enako orodje

Klešče morskega ježka

imajo tudi one žuželke, ki se hranijo z rastlinskim sokom, n. pr. listne uši. Tudi te morajo najprej z želom predreti kožo in vrhnje tkivo, nakar vtaknejo v odprtino svoje sesalce ter si potolažijo glad. Spet druge žuželke, kakor majski hrošč ali kuhinjski ščurek, imajo močne čeljusti, s katerimi žvečijo hrano, jo grizejo in drobe. Zanje bi želo in sesalo ne imelo nikakršnega pomena.

Svoje jedilno orodje imajo na glavi tudi raki in so njihove čeljusti zelo podobne hroščevim. S svojimi velikimi škarjami se rak oprime plena, s čeljustmi pa ga razgrize in dovaja delce v požiralo. K najmanjšim rakom spadajo tudi naše povodne bolhe. Po svojem izvoru je njihovo ustno orodje enako kakor pri velikih raki, le da je izpremenjeno v nekakšen vrtinčast aparat. Delovanje tega aparata je tako zamotano, da mu ni mogoče slediti niti pod drobnogledom. Zato si je znanost pomagala s filmskimi fotografijami, ki se nato zelo počasi projicirajo na platno, da se lahko opazuje vsak posamezen izmed nešteto gibov. Šele na kinematografski sliki se je dalo opaziti, kako se majhni grebeni in ščetke na ustnem orodju neprestano samogibno premikajo in ustvarjajo vrtinec, ki vleče z vodo vred tudi razne organske snovi v želo. Tu se vse preceja in loči užitno od neužitnega, za vedno novi dotok vode pa skrbe veslaste nožice, ki

tolčėjo vzdolž ob život in tako povzročajo neprekinjen tok vode od glave proti koncu telesca.

Metuljev rilček

Preprosto napravo iste vrste nahajamo tudi pri kitih, ki sprejemajo v usta ogromne količine vode naenkrat ter jo potem z brizgom precejajo skozi presledke svojih ogromnih zob. V ustni votlini ostanejo tako le drobne ribice in majhne morske živalice, ki jih velikan-ribak lahko pogoltne. Ima namreč za

svojo velikost prav ozek požiralnik in lahko si mislimo, koliko posla ima, preden se nasiti. Po cele toke vode mora precediti, da dobi dovolj zase primerne hrane. Naš rečni krap plava po vodi z odprtim gobčkom. Voda mu teče vanj in odteka skozi odprtine pri škrgah. Vse, kar je organskega v vodi, tedaj v glavnem, hrana, ostane tako v ustih. Krap ima tedaj neke vrste pripravo za precejanje vode.

Kdor bi hotel podrobno opisovati vse naravnost čudovito smotrene naprave, ki jih uporabljajo živali pri pripravljajanju svoje hrane, bi naletel na neizčrpno zakladnico. Naj se samo spomnimo še na dolgi jezik žolne ali kameleona, ki z bliskovito naglico sika za plenom, pa je vendar pri obeh funkcija jezika bistveno drugačna. Zelo znane so nam čeljusti pri mravlji, ki so čisto običajne klešče in nam je naprava razumljiva na prvi pogled.

Vendar pa bo večini ljudi neznano, da so nekatere živali v svojem razvoju izgubile slične priprave, saj enodnevnice nimajo niti črevesja, ki naj prebavlja hrano. Enodnevnice se tedaj niti ne hranijo. Zato pa ne morejo živeti dalje, kakor en dan. Ko zlezajo iz ličinke, se sparijo in si zagotove potomstvo, potem pa takoj poginejo. Njihovo pravo življenje je presenetljivo kratko in odpada večji del na životarjenje v obliki ličinke. Često seveda ne živi živalca niti en sam dan, marveč že v eni uri odpravi svojo ploditveno dolžnost ter pogine.

(Po razpravi dr. H. Graupnerja — rk)

KIRURGIJA PRED 5000 LETI

Kirurgija je nedvomno prav tako stara kakor človeški rod. Najstarejši dokument o njej imamo izpred 5000 let in po njem se vidi, da je bila kirurgija takrat zelo tvegan posel ne samo za pacienta, ampak tudi za operaterja. Pred 5000 leti je izdal kralj Hamurabi, vladar kulturnega ljudstva Sumerijcev v Mezopotamiji, zakone, ki so predvidevali najtežje kazni za ponesrečene operacije. Tamkaj se bere dobesedno: »Če mora zdravnik nekoga operirati z bakreno lanceto na očesu in če zaradi tega dotičnik izgubi oko, se naj tudi zdravniku izdere oko z bakreno lanceto.« In dalje: »Ako operira rano in bolnik umre, potem naj zdravnik izgubi roko.« Tako strogi zakoni gotovo niso bili dobri niti za bolnike niti za zdravnike, najmanj pa za napredek same kirurgije.

Dober tek!

DOLOČITEV SPOLA V MATERINEM TELESU

Veliko pozornost vzbujajo zadnji čas poskusi ameriških učenjakov Dorna in Sugermana, ki trdita, da je mogoče s primereno reakcijo določiti spol otroka še pred rojstvom. Za presojanje, ali je zaplodek v materinem telesu moškega ali ženskega spola, opazujeta učinek, ki se pokaže na spolnih žlezah mladih poskusnih živali (samcev) po injekciji urina nosečnice.

Metoda, po kateri delata Dorn in Sugerman, je precej slična znani reakciji Aschheima in Zondecka za določitev nosečnosti v najzgodnejšem stadiju.*) O tej metodi trdi zdaj würzburgski farmakolog Manger v svoji razpravi v »Nemškem medicinskem tedniku«, da ni nikakršna nova pridobitev, marveč da mora biti že precej starega datuma, na vsak način pa da je bila znana že Egipčanom. Na nekem starem papirusu, ki ga hrani v berlinskem muzeju, se namreč čita naslednje:

»Če hoče katera ženska, ki se čuti v blagoslovljenem stanju, vedeti ali je res noseča, potem naj dene v posodo pire in ječmena, pokrije s prstjo, ter poliva to vsak dan s svojo sečjo. Če bo žito naglo rastle, potem bo ženska rodila, če ne, pa ne bo rodila.« Tudi spol bodočega otroka se je prerokoval na tej podlagi.

Opisani pojav je namreč v zvezi z nekim hormonom, ki se izloča v urinu noseče ženske in ki pospešuje rast nekaterih rastlin.

Hormon, ki se zdaj lahko pridobiva tudi že v čisti obliki, pospešuje zlasti rast hiacinte, čebule, šmarnice, koruze itd. To se pokaže celo v sicer nerodovitni zemlji, kakor so n. pr. peščena tla. Manger je opisano metodo, ki jo je zasledil v starem egipčanskem papirusu, tudi sam preskusil. Pripravil je več skodelic kleečega pšeničnega in ječmenovega zrnja, ki ga je zalival deloma z urinom nosečih deloma pa z urinom nenosečih žensk, nekatere posodice pa zaradi kontrole z navadno vodo. Po štirih ali osmih dneh je meril velikost klic v posameznih skodelicah in ugotovil, da je s sečjo zalivano zrnje zelo zaostalo v rasti. Pra-

vilno je sklepal, da morajo biti krive zaostanka strupene snovi v koncentriranem urinu. V naslednjih poskusih je pokril zrnje s prstjo, kakor je bilo rečeno v starem receptu, razen tega je pa seč pri nekaterih poskusih zelo razredčil. V obeh primerih se je rast s temi ukrepi zelo pospešila. Zemlja nad zrnjem je učinkovala kakor sito, v katerem so se ustavile vse strupene snovi, dočim je sam hormon neovirano prodril do zrnja. V skodelicah, ki jih je zalival z urinom nosečnic, je vzraslo žito mnogo poprej kakor ono v kontrolnih posodicah. Med sto kulturami se je pokazalo, da je rastle včasih hitreje pšenica drugikrat pa ječmen, dočim med 23 drugimi kulturami ni bilo opaziti nikake razlike. Če je rastle hitreje ječmen, potem se je v pretežni večini primerov rodil deček, če pa so postale večje pšenične bilke, je prišla na svet deklica.

To rastlinsko preročišče je prav uganilo v 80 odstotkih vseh primerov. Če sta rastle ječmen in pšenica enako hitro, če je bila torej tekma med njima neodločna, se je v 22 od 23 primerov rodil deček.

Manger obžaluje, da se pri svojih poskusih ni ravnal točno po faraonskem predpisu, ker je namestu pire, ki so jo uporabljali egiptski svečeniki in kralji, vzel kar navadno pšenico. Ker so pa poskusi neglede na to pokazali tako presenetljive rezultate, namerava Manger posamezne žitne vrste še podrobneje preskusiti, da bo dobil še zanesljivejše rezultate.

Dr. n.

PREHRANJEVANJE SKOZI NOS

Dr. Jürgens in dr. Gebhardt poročata v monakovskem Medicinskem tedniku o svojevrstnem prehranjevalnem načinu, ki velja hkrati tudi za zdravilno metodo. Pacientu se vtakne skozi nos v želodec sonda, tenka gumijasta cev, ki ostane v tem položaju 6 do 8 tednov. Pacient se tej sondi kmalu popolnoma privadi, tako da ga tudi pri običajnih poslih več ne moti. Skozi ta umetni požiralnik se pacient tudi hrani. Hrana se preceja skozi lasno sito in s posebno sesalko počasi potiska v gumijasto cev. Bolnik se polagoma celo sam navadi »jesti« skozi cev. Nova metoda se je dobro obnesla pri zdravljenju želodčnih in črevesnih čirrov. V 74 odstotkih primerov je bilo mogoče doseči na ta način zadovoljive uspehe.

*) Glej: univ. prof. dr. B. Zarnik »Biologija nosečnosti«, Zis, knjiga XII., str. 98, 122 ter »Hitra diagnoza nosečnosti«, Zis, knjiga 13 str. 663.

ČEZ TRI DNI BO NEVIHTA

NAJMLAJŠA PANOGA VREMENOSLOVJA

Lansko poletje so poskusili v Nemčiji vremenske napovedi za daljši čas vnaprej. Napovedi so se sestavljale v posebej ustanovljenem institutu v Frankfurtu. Dasi so se objavljale le kratek čas v poletnih mesecih, se je vendar prav jasno pokazalo, kako pomembna bo postala v bodočnosti ta najmlajša panoga vremenoslovja. Kmet se je lahko podvzival, da je pospravil pridelke tiste dni, ko se je obetalo lepo vreme. Podeželski gostilničarji so se lahko po potrebi založili za naval izletnikov in celo železnica se je ravnala po napovedih, da je pripravila le vremenu odgovarjajoče število izrednih vlakov. Vremenske napovedi za daljšo dobo se bodo upeljale tudi letos in sicer za daljši čas kakor lani, prav gotovo pa bodo na razpolago ob žetvi.

Zanimivo je, kako je mogoče napovedati vreme za teden ali celo za deset dni vnaprej, ko je vendar vreme po občem mnenju najbolj muhasta stvar na svetu. Obisk v samem institutu še najboljje pouči o tej skrivnosti. Poslopju se po vnanjosti prav nič ne pozna, da bi skrival vremenske preroke, in tudi notranjščina je tako vsakdanja, da te razočara. Delovni pripomočki so električni, računski stroji in velike omare, polne kartotek. Med grmadami papirja sede trije povsem navadni ljudje, ki pišejo z navadnimi svinčniki na navaden papir visoke kupčke števil, ki jih pobirajo iz statistik in logaritmičnih tabel. Če se ozreš po kalkih najprimitivnejših meteoroloških instrumentih, iščeš zaman, in tudi vodja instituta ti prizna, da ne premorejo razen telefona nobenega drugega aparata. Vzlic temu je institut bolje informiran o spreminjanju vremena kakor katerakoli druga vremenska postaja. Telefonsko se sproti sprejemajo vremenska poročila vseh vremenskih opazovalnic v srednji Evropi, razen tega pa še z Groenlanda, severne Amerike, severne Afrike ter deloma tudi poročila z ladij, ki jih pošilja meteorološka postaja v Hamburgu. Iz Rusije se sprejemajo podatki o stanju vremena največ po radiu. Žal, pa dostikrat manjkajo vesti iz Kijeva, ki je za presojanje vremenskih prilik v srednji Evropi posebno velikega pomena. Ko so zbrana vsa poročila, se sklepa o bodočem vremenu na podlagi znanih fizikalnih zakonov in s

pomočjo statistike, ki jo ima institut na razpolago za 38 let nazaj.

Na štiri načine je poskušal priti institut do kar najtočnejših vremenskih napovedi. Prvi način temelji na spoznanju, da se vreme v nekih določenih enakomernih razdobjih povrača v isti ali vsaj zelo slični obliki. Druga pot se ravna po izkušnji, da daje prejšnji dan določne atmosferične podlage za vreme naslednjega dne. Med trajajočim in bodočim vremenom so neke nujne zavisnosti. S primernimi meteorološkimi primerjalnimi računi je mogoče do neke mere točno izračunati te zavisnosti za nekaj sledečih dni naprej. Razen omenjenih so pa še nekatera druga pota, ki vodijo do smotra preko nekih kozmičnih vplivov, ki jih je treba upoštevati. Splošno je znano, da je vreme v najtesnejši odvisnosti od sončnega žarenja. Za mero, s katero tukaj računajo, velja na primer množina toplote, ki jo sprejema od sonca kvadratni centimeter velika ploskev na meji našega ozračja vsako minuto. Spreminjanje te toplotne množine je važen kazipot v presojanju bodočega vremena. Kot zadnjega pripomočka se poslužujejo pri napovedih dognanj o premikanju vrtilne osi v notranjosti zemeljske gmote, katerim slede odgovarjajoči premiki zračnih gmot.

Na podlagi vseh teh preudarkov in izkušenj si je institut drznil izdajati vremenske napovedi za deset dni vnaprej in statistika za lansko leto kaže, da je v večini primerov dobro zadel.

Za laika, ki je doslej poznal vremenoslovje samo od daleč, je novi način vremenskega prerokovanja iz papirja nekaj zelo nenavadnega, ker ima zmerom pred očmi balone, zmaje in množico vsakovrstnih tajnih instrumentov, ki se normalno rabijo za ta posel. Toda številke, ki jih seštevajo na električnih strojih v institutu, morajo vendarle imeti svojo moč. Iz njih se da točno dognati, ali je bilo 1. oktobra 1895. v Stockholmu sonce ali dež. Čas za tako računanje si vzamejo člani instituta v vremensko manj kritičnih zimskih mesecih.

Prihodnje leto bo poskušal dajati institut vremenske napovedi tudi pozimi zlasti za kraje, kjer je razvit zimski sport. nj.

STOLETNICA FOTOGRAFIJE

Francosko mesto Chalon sur Saône je nedavno pod pokroviteljstvom francoskega društva za fotografijo slovesno proslavilo 100 letnico smrti Nicéphora Niepcea.

Niepce je namreč tisti mož, ki se mu mora človeštvo zahvaliti za prekrasen

obscura), ki jo je, kolikor se da dognati, izumil neki astronom, zakaj že v 13. stoletju so jo uporabljali pri opazovanju sončnega mrka in sicer leta 1225., če se smemo zanesti na točnost kronista, ki je zabeležil ta dogodek. Zgodovina, ki pravi, da je kamero z luknjico izumil Leonardo da Vinci ali po drugi

Nicéphore NIEPCE (desno izumiteljeva slika iz l. 1822)

izum fotografije, ki se je razvila v visoko umetnost in hkrati v najsplošnejši ljudski sport. Predzgodovina fotografije in vloga, ki jo je v njej igral slavni Francoz, je kaj preprosta. Niepce je rad risal, toda zmerom je bil nezadovoljen zaradi nepopolnosti svojih izdelkov. To nezadovoljstvo je delilo z njim vse človeštvo, saj je moral vsak risar in tudi vsak velik umetnik zmerom iznova spoznavati nepopolnost strogega posnemanja in upodabljanja narave, zgolj po duševni sliki, ki je vstajala v njegovi zavesti. Štiri stoletja so si mnogi izumitelji prizadevali ustvariti pripomočke za risanje in slikanje. Največja pridobitev pred tem razdobjem je bila vsekako kamera z luknjico (camera

verzi) J. B. Porta, je izničena. Neko, ki je moral biti prav dober opazovalec, je pač nekega dne zapazil, da v temnici, v kateri je izpuščena drobna luknjica, nastane na nasprotni strani slika predmeta, na katerega je temenica naravnana. Kdo je bil ta človek, najbrž ne bomo nikoli izvedeli.

Še večja zasluga za ustvaritev slikalnega aparata pa pritiče možu, ki je v 16. stoletju izpopolnil kamero z luknjico z optično lečo in potem onemu, ki je kamero zmanjšal v priročen, prenosljiv aparat. Kamera z luknjico je bila spočetka res pravcata komora, sobica, kjer je bila v zidu napravljena odprtina. Posluževali so se je večinoma vsakovrstni šarlatani, toda že v tej primitivni obliki

je dobro služila tudi astronomom za njihova opazovanja. Praktični ljudje so kmalu tudi spoznali, da se da kamera z luknjico izvrstno uporabiti tudi za risanje posameznih predmetov in celih pokrajin. V ta namen je bilo treba namestu stene, na kateri je nastala slika, vzeti prosojen papir in vleči s svinčnikom po obrisih, ki so se svetili skozenj.

Nicéphore Niepce se je rodil 1765. v Chalon sur Saône. Bil je sin inteligentnih staršev, družabno visokega položaja. Tudi on se je mnogo bavil z risanjem s pomočjo kamere z luknjico. Ker je bil jasne glave, se je kmalu začel baviti z mislijo, da bi na kak drug način, ne z roko, prenesel na papir sliko, ki se je tako lepo videla na zaslonki kamere. Najbolj ga je mikala ideja, da bi za ta proces uporabil kar samo svetlobo. Niepce pa žal ni bil niti fizik niti kemik in tako je preteklo celih deset let, preden je prav slučajno našel, da bi bil v zaželeno svrho še najbolj pripraven navaden asfalt. Dognal je namreč, da se asfalt na svetlobi strdi in da postane netopljiv v petroleju in sicer v enakem razmerju, kakor je bila množina svetlobe, ki je učinkovala nanj. Po tem postopku je res napravil že junija 1822. prvo fotografijo na svetu.

Potonnie poroča v reviji »Astronomie«, da je bila ta fotografija napravljena na steklu in je prikazovala izumiteljevo hišo in vrt. Po istem postopku se mu je posrečilo napraviti tudi lepe posnetke raznih slik. Kmalu je Niepce svoj način še tako spopolnil, da je lahko s pomočjo jedkanja s kraljevo vodo izdeloval tudi nekakšne klišeje, tako da je lahko posamezne slike večkrat odtisnil na papirju.

V nadaljnjem delu je skušal Niepce izboljšati svoje slike na ta način, da je uporabljal za podlago asfaltu srebrne plošče in da je potlej osvetljene plošče izpostavil učinku jodove pare. Na ta način se je že močno približal »daguerreotipiji«.

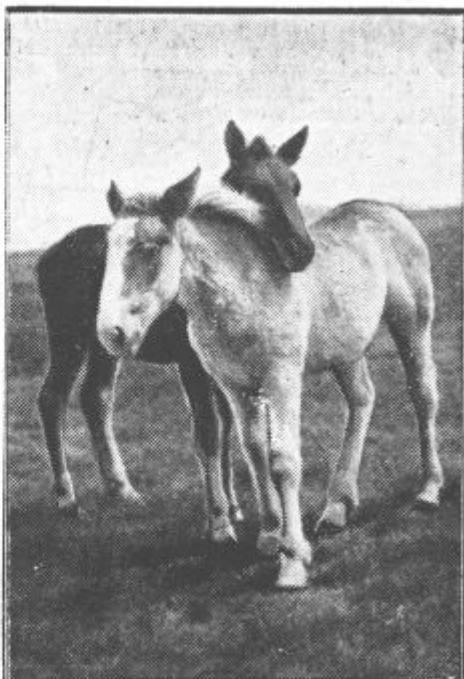
Dolgotrajno delo, pri katerem ga ni nihče podpiral, ga je slednjič denarno popolnoma izčrpalo. Prisiljen je bil poiskati si družabnika, ki bi ga finančno podprl in je imel srečno roko, da je našel baš na nekega Daguerrea, dobrega slikarja, inteligentnega človeka in fanatičnega delavca. Niepce je zaupal družabniku vse skrivnosti svojega sistema fotografije. Daguerre se je poslej tudi sam lotil izpopolnjevanja nove-

ga izuma z vsem njemu lastnim fanatizmom in kmalu se mu je res posrečilo temeljito izpopolniti Niepceov postopek. Opazil je namreč, da je asfalt prav za prav nepotreben in da zadostuje za nastanek slike že sam jod, ki se lahko napravi svetločutek. Nadalje je Daguerre odkril tudi način, kako se slika na plošči, ki je bila sprva nevidna, lahko napravi izrazita po prepariranju z živim srebrom in kako se da potlej slika tudi fiksirati s pomočjo slane vode.

S tem se je ustvarila fotografija, ki je bila vsaj v principu že zelo blizu današnjemu modernemu sistemu. Preden je postala zrela za splošno rabo, je bilo treba seveda še marsikaj dodati in marsikaj izpopolniti, toda dejstvo je, da sta pglavitni kos dela opravila Niepce in Daguerre in da njima nesporno pritiče naslov izumiteljev. Ko je bil njun primitivni sistem fotografije za silo poraben, sta ga poklonila francoski vladi, in šele kasneje se je fotografija izpod oficelne zaštite razširila po svetu. —nj.

PLINSKE KONSERVE

Angleški sadjarji so si lani prihranili 30 milijonov dinarjev na ta način, da so hranili jabolka, ki jih ni bilo mogoče takoj prodati, v hladilnih prostorih pod atmosfero, ki ji je bil primešan večji odstotek ogljikove kisline.

2IVALSKI PORTRET

NAŠ JEZIK

SONCE ALI SOLNCE?

DR. ANTON DEBELJAK

Usoda trdega l-a pred soglasnikom med Gorenjci se razvidi iz primerov: Vok (volk), Dogan (dolg), Homar (holm), Kopa nam. Kolpa v »Ravbarju«, narodni pesmi iz 16. stol., in pri Prešernu; Požun se mi zdi izvedeno iz »polž«. Ponca razlagajo kot poldnica, Tošec kot tolstec. Enako Vodnikove »Jeklenice« posnemajo ropot kladi:va:

ta tanka — ta tosta.

V isto jezikovno področje spada bržkone Pletersnikov kok (kolk), dasi srečujemo podoben pojav tudi drugod. P. Skuhala rabi v svoji knjižici »Povesti« (Maribor, 1911) izraz bóta (debela palica), kar bi se običajno pisalo balta (135). Nekdo si pri njem otira debele sóze (28, 32), med tem ko je slotke joboka iz Babincev. Isti rojak omahuje med veko in velko, keko in kelko, teko in telko, kar utegneš opaziti tudi v dnevniku »Slovenec« 25. VI. 1933, str. 12.

Znatno bolj je razširjen izpad trdega l-a v besedi solnce. Vzrok: večja skupina soglasnikov. Po Stanislavu Škrabcu so pisali sonce vsi pisatelji od Trubarja do Kopitarja, oziroma Metelka (1551—1808, 1825). Starokopitni možje pa se še dolga desetletja niso hoteli oprijeti Kopitarjeve reforme. Bi se vam hotelo nekoliko zgledov? Lepa božična pesem, znana že iz 15. stol. in prvič objavljena v Juričičevi pesmarici l. 1562, prinaša uspelo primero:

Kakor Sonce fkus glash gre,
glash ta fe ne resbi je,
v' glihi vishi rojen je
nafh Jesus od Marie.
Kakor ta luzh od luzhi gre,
Sonce fvojo fvitloft pusti . . .

Iz naslednjega stoletja bi omenil Stevana Küzmicza prekmursko večerno popevko (1754):

Oh szvetlo szuncze, kama?
Noucs te je odegnala?
Gde szo tvoji traki?
Idi sz: drúgo szuncze,
Moj Jezus, gori zide.

Poprej omenjeni Peter Skuhala namiguje na čudovito drželo (deželo), »ge zaran sunce dol gre, večer pa gore« (94).

To sunce vzhodnih pokrajin je lahko nastalo kot srbskohrvatsko sunce naravnost iz prvotne oblike sence (l prišel v u) kot: pun čun žute vune. Če pa upoštevam oblike kot sóza, jaboka, bi lahko domneval prehodno stopnjo solnce, iz katere bi bil l odpadel. Nato pa bi o zatemnel v u. Takih primerov nam nudi Skuhala, zlasti pred n, m: Tunek (19), pújeja (pó njega, 30), zapstuj (zastonj, 32), duma (34), kumaj

(52), Juško (100), kunje (108), kumu (komu, 113), na kunec (116), kunjski (117).

Napravimo skok v osrčje slovenskega ozemlja. Šiškar, skoro Ljubljčan, V. Vodnik poje v 13. kitici »Ilirije oživljenec«:

Dva fedem fto fonzov
Sarafha ga mah,
Napoleon trebit
ukashe mu prah.

V »Vršacu« se veselimo, da
Jafno fonze kmal' safeje . . .

Nekako v isti dobi je na Koroškem žvrgolel Urban Jarnik (1784—1844). Šele po njegovi smrti se je natisnila (1859) njegova »Pomla«, kjer

fe ogleduje fonze
v breslednej jeseri.

L. Volkmer, štajerec, je v Pesmi o lipi (1836) takole zakrožil:

Sonce fneg no led tali.

Pa velikan iz Vrbe? Iz Uvoda h Krstu pri Savici s ponosom navajamo, da manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!

V letošnjem deževju si marsikdo želi najti s Prešernom: sončno brez oblakov srečo. Sokolstvo se je te dni podzavestno obračalo na njegove »Zvezdoglede«, češ,

ali sonce bo dobitno
nam dalo srečno leto.

Pa ve zvezdnice, »cvetečo-lične, ljubljarske ljubeznive gospodične«, ali veste da Verh sonca sije soncov cela čeda?

✱

Po molitvenikih, po Bleiweisovih »Novicah«, skratka, pri starodrednih glavah, je sonce svetilo še cela desetletja, dokler ni zornolični Zorislav okoli 1908 izpustil v Zvonček svoj »sonček-balonček«, ki ga je pozneje, nekako pred 10 leti, pod imenom Igo Gruden privezal na rep »Miški osedlanec«. Tudi kadar so pesniki pisali sonce, so ga rimali na lonce in konce, tu pa tam na holmce, ki se v Pletersniku najde tudi pod: hom, homec. Posebno rad nam je razsipal sonce naš vedri Belokrajinec Oton Zupančič.

S temi zgledi sem se dotaknil vseh pokrajin: Primorske z Grudnom, Koroške, štajerske, Prekmurja, Gorenjske, Dolenjske z Belo Krajino in Trubarjevo okolico, če hočete še Ribnice s Škrabcem, ki je naše vprašanje prvi razčistil (Cvetje III., 1. 3. 4 in drugod). Edino zakotje, kjer se je obrnil potomec l-a, je Loški potok, kakor sem to poudaril l. 1917 v poročilu o l. zvezku Škrabčevih zbranih spisov. V tem arhaičnem kraju smo še nedavno govorili davri za duri, kriji za krvi, tukaje za tukaj itd. Refleks prastarega l-a je za Begunje pri Cerkljici ugotovil J. D(ebevec) v DS okoli 1902.

Mogoče je kje v Vipavi čul tako Krelj, ki je enkrat zapisal sonce. Vendar ta je bržkone etimologiziral kakor bivši minister I. Hribar 25. VI. t. l. v »Jutru«. Te maloštevilne vasi pa ne morejo biti vzor za izreko neznanski večini Slovencev.

S tem občutkom je vsekakor Fr. Levce pribil v »Lj. Zvonu« 1896 (281), rekoč:

»Zgodovina te besede v preteklih tri sto letih odločno zahteva, da opustimo korenslovno pisano solnce, ki se je več ne zavedamo, in da se poprimemo fonetične oblike sonce. Gotovo bi bilo nespametno, ko bi učili v naši slovnici: Piši solnce; toda črke l ne smeš izgovarjati!«

Ostali smo na poli pota. V poglavju o nekaterih soglasnikih pravi Breznik v svoji slovnici (34): Onemel je l v besedi solnce; govori se: sonce.

✱

Levčevi želji so naposled ustregli l. 1931 Bajec-Rupel-Sovrè-Solar v Slovenski čitanki in slovnici za I. r. srednjih šol. To pa, kakor sem slišal, s pristankom Breznikovim. Za njimi je krenil Koštiál (»Bruc«, II. izdaja). Ker sem za disciplino, sem prav rad potegnul z njimi. Hvalim tudi Ruse, da so odpravili neme pismenke, ki so jih stale lepih milijončkov na leto. Ploskal bi nadalje Francozom in Angležem, ako bi hoteli opleti različen plevel iz svojega besedišča. V enaki ubranosti je nekoč Voltaire želel Nemcem več duhovitosti pa manj soglasnikov. Vem, da bi z menoj soglašal tudi v današnji črkarski pravdi, zlasti ker mnogi pismouki še vedno bero »kakti na pismo«, čeprav je že pred dobrimi 10 leti višji šolski svet sporazumno s slavisti ljubljanskega vseučilišča izdal vsem osnovnim in srednjim šolam navodila za izreko.

Opustivši nemi l, smo se res odtrgali od pisave severnih in vzhodnih Slovanov — kakor so se Srbi. To izgubico pa lahko zabišemo s tem, da zanemarjamo v svoji pisavi ozke krajice (lokalizme) in jih nadomeščamo z bolj razprostranjenimi izrazi: blaznica nam. norišnica (nor iz nem.); naočniki za očala (it.); spreti se za skregati se (nem. Krieg); groziti, pretiti za žugati (nem.); ustrahovati, ugnati za užugati; ubog, ubožen, siromašen za reven (nem.) itd.

Po želji uredništva sem pregledal in dopolnil svoje poročilce, objavljeno v »Jutru« 23. VI. Zdaj pa

le sjej, le sjej, ti sonce,
oj rumeno soncece!

IZ „MINIATUR“

MARIJANA
»ELJEZNOVA-KOKALJ

LJUBEZEN

»Kako pa tvoja podnajemnica?«

»Veliko joka.«

»Zakaj pa?«

»Spečala se je z brezposelnim. Prej ne pomisli, zdaj pa izpira s solzami svojo neumnost!«

»Pusti jo. Revica je!«

»Kaj, zagovarjati še misliš tako?«

»Ne... Ampak če pomislim: mlada je, žejna življenja in veselja... Ne more stopiti v »Rio«, ali »Daj-Dam...«, ne v kino po naslade, ne na ples. Vse stane. Le ljubezen je zastoj...«

MOJA ŽENA

Pri vinu.

Profesor: Moja žena je zelo čudna.

Sodnik: Moja tudi.

Profesor: V šoli mi pravi samo - kolega!

Sodnik: Dovtipno!

Profesor: V telovadnici sem ji — brat!

Sodnik: Zabavno!

Profesor: Doma je — mati!

Sodnik: Prijetno.

Profesor: Smešno!

Sodnik: Povej, kdaj ti je pa žena?

Profesor: Nikoli. Nima časa.

Sodnik: To je tragično!

BOL

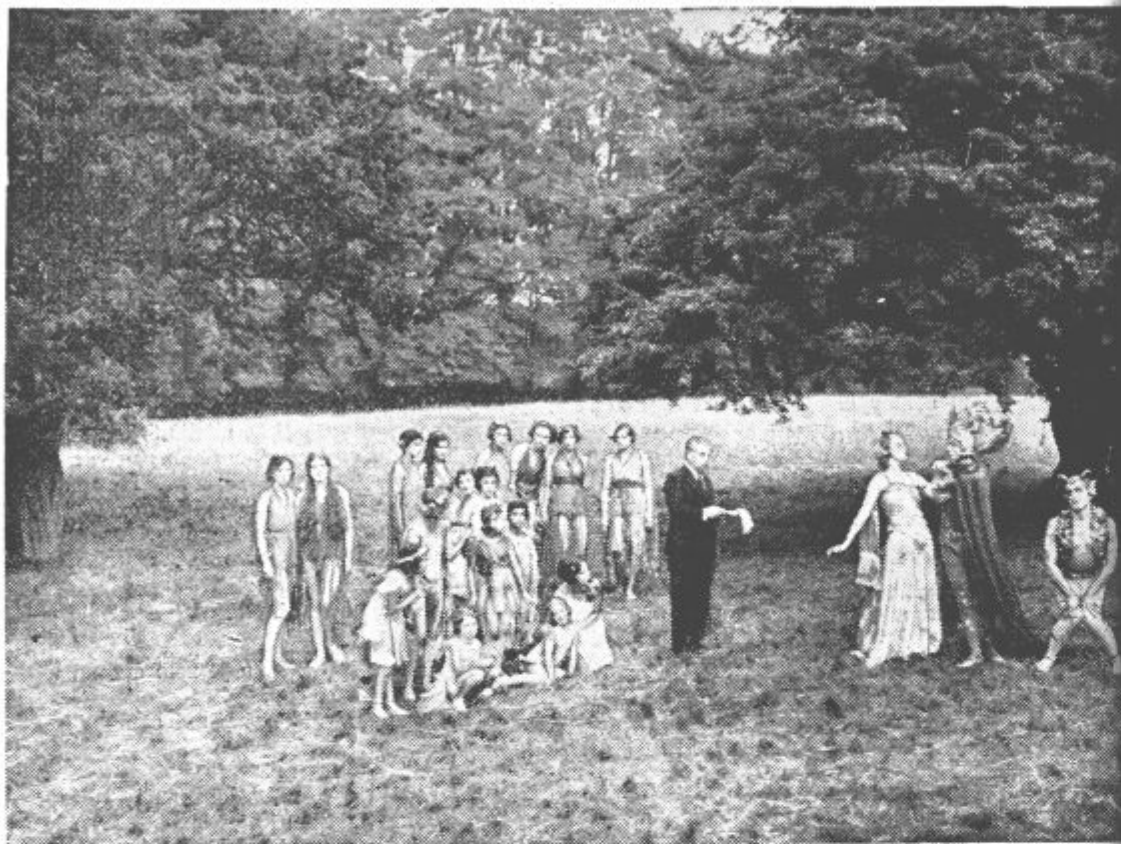
»Moj preljubi Duško je mrtev!« je zakričala ko blazno mati v tiho jutro.

Zganile so se veje dreves, vzdrhtele cvetice v gredicah, zašušljali jutranji veter, zajokale so matere po domovih.

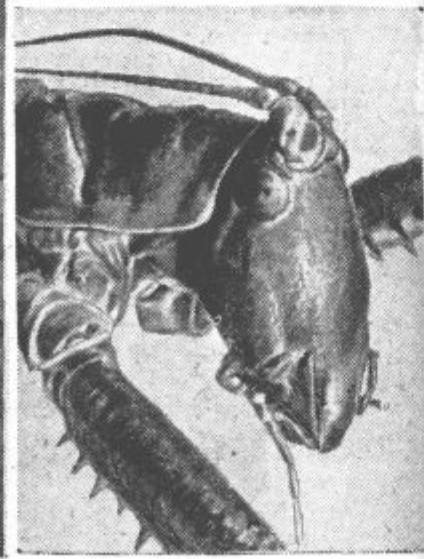
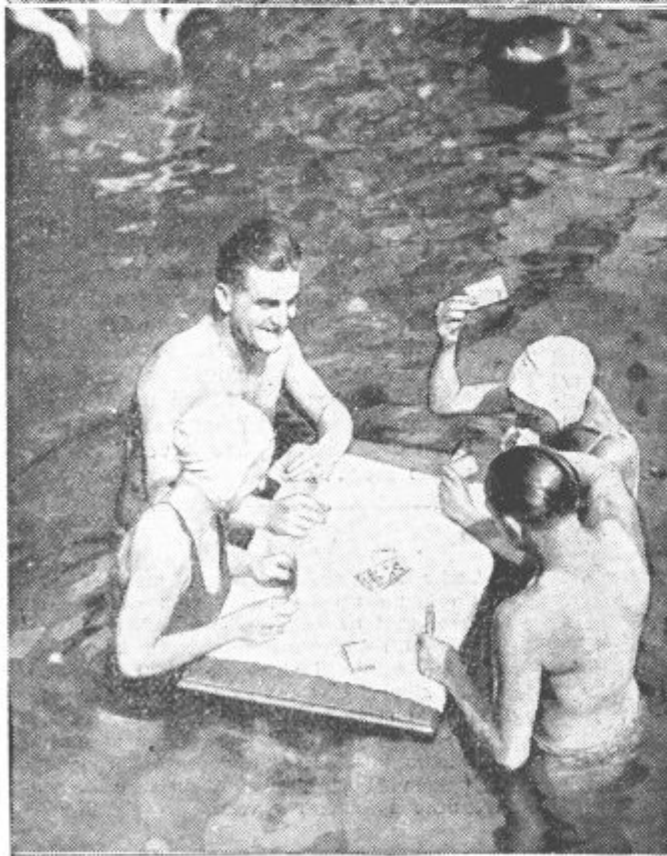
Bol, bol matere jih je pretresla... Večja je ko ves jad človeštva. Bog je tako ukazal. Imel je nekoč usmiljenje z njo. Rekel je Abrahamu: »Žrtvuj sina!« Ni dejal materi, ker je vedel, da bi ji počilo srce...

VROČI LED

Led nam je običajno simbol mraza in le malo komu utegne biti znano, da se da segreti tudi na dokaj visoke temperature, ne da bi se spremenilo njegovo karakteristično stanje. Led se da n. pr. segreti na 80 stopinj C, torej na temperaturo, pri kateri bi si že prav pošteno opekeli prste, če bi se ga dotaknili. Tega pa še ni bati, ker mora biti pri tej temperaturi led pod pritiskom 21.000 atmosfer, drugače bi se trenutno spremenil v vodo.

V gornji vrsti (od leve proti desni): Skušnja za Shakespeara »Sen kresne noči« v režiji M. Reinhardta na travniku pri Heddingtonu. — Praktičen »dežnik« japonskih kmetov. — Najnovejša moda. — V spodnji vrsti (od leve proti desni): Kvartanje v vodi. — Zelo po-

večana kobilica. — Papagajem po živalskih vrtovih prija ob vročih poletnih dneh mrzla »kopač«.

GOSPODAR PŠENICA

CVETKO GOLAR

NADALJEVANJE

Minula sta dva meseca, odkar je umrla žena gospodarju Pšenici. Nekega jutra je priletela plašna in vsa zasopljena k njemu dekla, ki je spala pri otroku. Bila je le za silo oblečena, lasje so ji viseli čez obraz, in njene oči so bile neumne in prestrašene.

»Andrej, precej grem stran, rajnica je prišla nazaj.«

»Ali si ob pamet«, je zarojil gospodar, »da govoriš take stvari!«

»Oh, sedaj mi še ne verjamete! Tako me je strašilo nocoj! Ona je bila! Vsa v črnem, kakor smo jo pokopali, se mi je prikazala. Zavita v prt je tiho stopila k zibiki in vzela otroka k prsim. Nisem mogla ne vpiti in se ne ganiti. Vsa trda sem bila, dokler je bila ona v sobi. Nikoli več ne spim pri malem —«

»Ali si jo videla v ršnici?«

»Kakor vas sedajle. Luna je sijala in Sava je šumela, vse belo je bilo okoli nje kakor opoldne. Le otroka je gledala in z rokami je imela objetega in ga je pestovala kot včasi, ko je priletela s polja. Tudi z ustnicami je gibala, kakor bi govorila, ali glasu ni bilo slišati.«

»Ali je bila dolgo pri otroku?«

»Toliko, da ga je podojila. Potem ga je položila nazaj v zibko, se mu nasmejljala in odšla skozi duri.«

»In jaz je nisem videl! Nocoj spi otrok v hiši poleg mene, mogoče pride spet, in nagovorim jo, naj bo, kar hoče.«

Majal je z glavo in šel v izbo, kjer je ležal otrok. Spal je, in kakor nežni poprek na rosní roži ob sinji pomladi se je smejalo njegovo lice. Sedel je k njemu, in sveta se mu je zdela njegova bližina, in tudi zibka je bila sveta, saj v njej je spal njen sin. Zbudil se je in ko mu je pogledal v oči, se je zasmejalo iz njih tiho in skrivnostno.

Gospodar je poklical hlapca Boštjana, ki je napregal konje.

»I, Boštjan, pa ti pestuj otroka! Jaz grem orat, in ti se spočiješ.«

»Nak, Andrej, rajši grem orat, kakor bi pestoval. Naj mi pade na tla, otrok bi rajkopal, in vem, da bi ga ona slišala.«

»Vzemi otroka, da grem jaz na njivo«, je ukazal gospodar.

»Prizanesi mi! Tebe sem pestoval, a zdaj se mi tresejo roke, naj je minilo že trideset let.«

V velikih ovinkih je hodil hlapec Boštjan okoli otroka, in nagubani obraz se mu je žalostno raztegnil, kot da mu grozi huda nesreča, in mokri lasje so mu viseli izpod klobuka ter se oprijemali razkrižanega čela.

»Kar sam ziblji, jaz sem najbolj srečen na njivi. Mudi se, lej, kvaterni tedn je minul, in ozimina mora v zemljo.«

»Vzemi otroka, da grem na njivo! Jaz sem bolj spočit od tebe«, je zatrjeval gospodar.

»Ne spodobi se, da bi gospodar oral, a hlapec počival. Pusti mi konja in drevo!«

Hlapec je jezno mahal z rokami, šel urno skozi vrata in je s klobukom zatiskal ušesa, da ne bi slišal gospodarja, ki je klical za njim, naj ostane.

Takrat je nenadoma otrok v zibelki široko izpregledal in zastrmel proti oknu. Zunaj na poti, ki je vodila med slivami in starimi češnjami iz vasi, se je zaslišalo vpitje. Hudi glasovi so se odbijali med skednji in šupami.

»Seme peklenško, kam si nesla jerbas krompirja!«

Pogledal je skozi okno gospodar in videl kmeta Roka, ki je s polenom v roki tekkel za mladim dekletom. Njegovo sloko in koščeno telo se je s čudno naglico lomilo po kamenju.

»O, ti ciganka!«

»Otrokom sem ga nesla v bajto«, je hitelo dekle napol v strahu. Njen obraz je bil plah, a se je nedolžno smejal pod težko butaro las na temenu.

»Kdo ti je ukazal«, je vpil kmet togotno, in sivi lasje so mu vihljali za vratom, ko se je podil mimo hiš.

»Vidiš, Andrej, kakšne skrbi imam!«

V zadnjem hipu ga je zagledal in obstal pod oknom.

»Vse bi znosila od hiše. Ali pestuješ?«

Gledal je v izbo, in tudi dekle, ki je letelo pred njim, se je ustavilo.

»Sosed Rok, kaj vas je raztogotilo?« Je vprašal gospodar Pšenica in se sklonil skozi okno.

»Ali nisi slišal! Vse mi hoče raznesti!«

»Samo malo krompirja sem dala otrokom,« se je oglasilo dekle. Gledal jo je gospodar, in bilo mu je, kot da jo je že neke videl, in njen greh se mu ni zdel velik, in v mislih je sklenil, da bi nje-

gova rajna žena ne storila nič drugače.

»Sam si, glej, ali ti ni dolgčas? Pestuješ, pa to ni za te. Grem k tebi na kratek pomenek.«

Gospodar Pšenica je stopil k durim in skoro je bil nejevoljen. Ni mu bilo do Rokove družbe, saj ga je zmotila v njegovih mislih, ki so bile pri sinu in ženi.

»Oženiti se moraš«, je skočil nenadoma z besedo na dan, ko je stopil v izbo. Roke je imel sklenjene na hrbtu in je gledal ostro pred se.

Pšenica se je zavzel in ne da bi premišljeval, je odmajal z glavo. Da bi tako hitro pozabil na svojo Manico! Saj je komaj prišel od pogreba, in zdaj naj spet sede za svatovsko mizo. Nagnil se je nad sina, in hudo se mu je zasmilil v mislih, da bi utegnil dobiti pisano mater, ki bi vihtela palico nad njim.

Kmet Rok je sedel za mizo in si podprl glavo s komolcem. Sive oči so mu hitro švigale po izbi in radovedno je čakal, kaj poreče Pšenica. Skoraj mu je bilo nerodno in se je nestrpnost prekladal po klopi.

»Ali nič ne rečeš, Andrej? Lepo si pridelal letos, žito je bilo bogato, in kleno zrnje. Kadar bo ajda pod streho, pa se lahko zavrtiš.« Nadušljivo se je zasmel in udaril z roko po mizi. Čudno ga je pogledal iz globoko vdrtih oči, da je Pšenico streslo. Težko mu je bilo pri srcu in čutil se je krivega, ker posluša neumne besede starega kmeta.

»Prezgodaj je, saj se mi zdi, da je še rajna v hiši.«

»Joj, Andrej, ni je, ni, kdor leže za cerkev, tega ni nazaj. Črvički jo gledajo, črvički, oh, njena rdeča lica, nič več jih ne boš videl.«

Zasmejal se je s starim, skoraj strahotnim glasom in naglo kimal z glavo.

»Nič več je ne bo, nič več ne bo zibala —«

»Oh saj vem, oče, ali ne morem —«

»Pa kdo naj ti ziblje? Zefka, naša Zefka je pripravna za take stvari!«

Spet se je ves stresel Pšenica, in obšlo ga je tuje in zoprno, da je moral vstati. Bilo mu je žal, da ni poprej šel s konji na njivo. Togotil se je na hlapca in nase in najrajši bi bil prijel Roka za vrat.

»V nedeljo prideva, na dom ti jo pripeljem in bučo vina ti pošljem, da bo tekla beseda bolj gladko. O, lepo doto bo dobila, tudi po materi ji ne uide njen del —«

Preveč se je zdelo to gospodarju Pšenici, in obrnil se je proč od njega, da bi ga ne slišal in ne videl, ki je pritrjevaje z glavo oddrsal skozi vrata.

Bolj lahko je dihal gospodar Pšenica, ko je ostal sam, in skoraj si ni upal misliti na Manico. Zdelo se mu je, da se je odmaknila od njega, nič več ne misli nanj, kot da ji ni ostal zvest. Ali — saj ni poslušal Roka, in kadar bi izbiral med nevestami, bi se žrtvoval za sina. In čudno misel na mlado dekle, ki je bežala

PRVE KOPE

pred sirovim kmetom, je spet vstala v njegovem srcu. In njen glas je slišal, ki je pravil o lačnih otrocih, in ta glas je bil tako gorak in silno znan, kot da ga je že slišal, ali iz drugih ust —

In v spominu jo je zagledal, in lep se mu je zdel njen mladi, dekliški obraz, ki so ga ovijali dolgi, kostanjevi lasje.

Ponoči, ko je spal sam v svoji široki postelji, se je nenadoma zbudil. Sklonil se je pokonci in pogledal na zibko, kjer je spal sin. Svetlo kot po dnevi je bilo v hiši, in glej, nad sinom se je pripogibal žena, njegova Manica. Planil je, zgrabil se je za senca in svojim očem ni mogel verjeti — Ali ni ona, ali res hodi nazaj k svojemu sinu? Klečala je pred zibko, s črnim robcem na glavi, in svoje ustnice je pritiskala k sinovemu licu —

Kot da se je utrgalo iz njega, je poklical:

»Manica, ali si ti!«

Skočil je k njej, zgrudil se je, da jo objame, da se oklene nje in sina, da jo privije na srce —

»Moja Manica!«

Razprostrl je roke, ali samo dete se je smehljalo v zibelki. Gotovo se je v sanjah igralo z materjo, na njegovih ustnih so dehteli njeni sladki poljubi, njene gorke roke so ga objemale in vzdigale k prsim.

»Kje si, moja Manica!«

Pokleknil je pred sina, in do jutra se ni ganil od njega.

✱

Dom gospodarja Pšenice je stal sredi vasi in se je razgledaval veselo in moško okoli sebe. Bil je kot gospodar veder in ponosen, odkritega obraza in prijaznih oči, ki so se smehljale vsemu svetu. Kdor je videl gospodarja in dom, je brž spoznal, da ne moreta biti drug brez drugega. Tri velika poslopja so bila visoka in zidana, kakor bi se opirala med seboj, in posebno hiša se je belo bleščala med slamnatimi strehami in lesenimi podi. Skoraj je bila visoka kot cerkev, vsa zidana do podstrejšja, in na prednji strani so gledale tri rdeče zvezde iz pobeljene stene, ki je bila modro opasana. Vse naokoli pa je raslo sadno drevje, bohotno in gosto zaraščeno; stare jablane so se kot bratje družile s širokimi hrškami in mogočnimi orehi. Kakor v spoštovanju so se odmaknile sosednje hiše, stale so ob strani in od daleč gledale na visoki dom.

Od očeta je podedoval to gospodar Pšenica, in je še sam vse predelal in po-

večal, da je lahko izbiral med najlepšimi nevestami. Prezidal je hišo in napravil dvoje novih gorkih izb v nadstropju, da bi imela kam spraviti svoje pohištvo mlada žena. Tudi na rod, ki prihaja, je mislil mladi gospodar in je še z večjim veseljem prezidaval in širil in večal dom. Postavil je nove hleve, svetle in zračne, da bi lepše uspevala živina, in bi z večjim veseljem molzla Manica mlade pi-sanke in rdečke. Lep in gorak dom je pripravil Pšenica svoji ženi, lahko je gledala iz gornjih oken na prostrane njive, z rdečimi jabolki je polnila jerbaze in jih vsipala na predale, plela in žela je rž in ječmen, dokler se ni zgrudila —

Namesto z ženo je moževal gospodar s hlapcem. Sedela sta za mizo, ko se je zasmajalo v veži. Visok ženski glas je tenko klical in pozdravljal, in poleg je miril in godel oče Rok.

»Nič nisem potrkala, saj smo na kmetih«, se je zasmejala na hišnem pragu Zefka, ki je stopila pr očetom v hišo.

»Saj ste vsi doma, ali ne? Nič te ni v vas, Andrej, zato sva prišla z očetom k tebi, saj je nedelja«, je hitela in potegnila izpod predpasnika bučo vina.

»In tole sem ti prinesla, da bomo zidane volje, ali ne? Oh, in sinka ziblješ, kako lepega fantka imaš, in nič ne joka! Daj mi ga v naročje! Ali ne greš k meni, ali ne maraš zame? No, pa ostani v zibki, ali ne, Andrej, se bova midva pomenila. Ali ajda lepo kaže? Hahaha, o Boštjan, ali si tudi doma?«

Gospodar Pšenica jo je samo gledal in poslušal.

»Nak,« si je dejal, »zelo je zgovorna! In smeje se kar naprej, sladko se smeje, ali ne vem« — Pšenica je zmajal z glavo in ji pogledal hitro v obraz, a se takoj obrnil k Boštjanu, ki je nemo strmel v tla. — Nak, nič lepa se mu ni zdela Zefka, kar zasmajal bi se njenemu zavihanemu nosu, ki je bil ves posut s pegami.

»Pri nas smo poželi proso, zelo lepo je bilo! Zakaj te ni bilo na nasad in na pečeno kašo? Saj vem jo jaz pripravila! Piti morava, Andrej, in tretji!«

»Jezika nima zavezanega«, je mislil Pšenica, »no, hvala Bogu, da me ni bilo k njej na dom. To bi mi napela! Presneto je bo naveličan, kdor je dobi!«

»Piti smo pozabili, na, pa dajmo, da se ne skisa v kozarcih.«

»Pa ti pij, Boštjan, saj si tudi nekam kisle volje«, se je pošalil oče Rok.

»Le po njem, bom jaz pokazala, kako znam! Vidiš, Andrej, takole!«

Zefka je vstala, in sunkoma izpraznila kozarec.

»Lej jo, ni zastonj njen noseč tako lepe barve«, je veselo pomislil Pšenica. — V tem ji Manica ni bila kos, ali drugače — In v mislih jo je primerjal z njo in bilo mu je lažje, ko se je spomnil nanjo in na njeno lepo življenje.

»O, ti prebita reč, kaj pa neveste, Andrej, ali nič ne misliš?«

Zelo na glas se je zasmel oča Rok, prijel je mladega vdovca ter ga obrnil proti hčeri, ki je trdo in pokonci sedela na stolu s konca mize.

»Saj se ne mudi, oča, zakaj bi silili! Andrej sam najbolj ve, kaj je dobro zanj. Saj me pozna in ve, da sem že dolgo gospodinja. Od kar ... nam umrli mati, in tega je že nekaj let. Pridi pogledat, kako je pri nas. Ali ne, oča?«

»Ne vem, ali se bo nadržala do večera«, je pomislil Pšenica, gledal od strani njen razgreti obraz in na videz pritrjeval. Pri oknu pa je hlapec Boštjan široko zazdehal in se pretegnil.

»Uh, tebi se pa skozi grlo vidi, kaj si opoldne južinal, o ti presveti Boštjan! Nikar ne bodimo vendar tako lešeni, vsaj pijmo, povej, Andrej, kje se boš ženil, ali ne pri nas?«

Prisiljeno se je zasmejala in hudo pogledala očeta.

»Ali je tudi vam zmrznila beseda?«

»Seveda ne, le pijmo, le trčimo«, je oživel oče.

»O, Zefka je gospodinja kot je ni drugje v vasi. Saj bi ti je ne dal, a sva soseda. Na dobro zdravje!«

Prijeli so za kozarce in Pšenica je lahko trčil z robom, ali nič mu ni šlo od srca. Naprej in naprej je mislil, ali ga ne vidi Manica? Vstal je in pogledal otroka, ki je mirno dihal.

»Dobro je, da spi in ne vidi, drugače bi ji gotovo povedal. Kadar pride k nje-mu ponoči, se vse p...nita.«

»Kam si se pa zamislil? O, ti Andrej, nikar ne čakaj, drugače se vse pomožimo. Jaz bi te že ne vzela, ali otrok se mi smili.«

Skočila je pokonci, zgrabila Pšenico za roko in potegnila proti zibki. Zazibala je, zazibala je močno in trdo, da se je otrok zbudil.

»Lep fantek, čisto ti je podoben, Andrej, tvoje oči ima —

»Sovjih že ne kot ti«, je zagodel Boštjan in po strani pogledal Zefko, ki je hotela vzeti otroka v naročje.

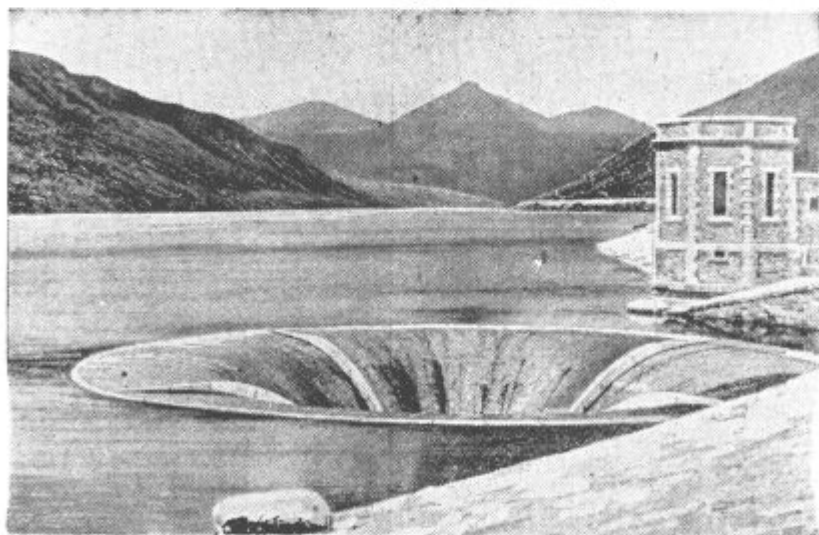
»Ali ne greš k meni, ti, ... pobček —

Ali otrok jo je tiščal z obema ročicama od sebe, napel je debela ličeca in ji puhnil v obraz.

»Ha ha«, se je široko zasmel Boštjan, ko si je brisala Zefka poškopljena lica.

»Nič nisi priden«, je skoraj jezno rekla. Otrok pa se je smejal, in tudi Pšenici se je dobro zdelo.

DALJE

NAJVEČJI VODOVOD NA IRSKEM

Za preskrbo mesta Belfasta in okolice z vodo se gradi velikanski vodovod, ki se bo napajal iz rezervoarja v »DOLINI MOLKA« v gorovju MOUME v severni Irski. Rezervoar z zbiralnim lijakom spada med največje na svetu

KAJ POMENI: BITI „NEDOTAKLJIV“

Prvič po pet in dvajsetih stoletjih trpljenja smo slišali v naših dneh silni vzrok od tragike objetega ljudstva, ki je znano v širokem svetu pod imenom »nedotakljivih«. Ob vratih civilizacije, ki so mu bila doslej po prastarih predpisih zaprta, stoji pozabljeni mož Indije in trka nanja.

Parijska žena z otrokom

Kakšno je življenje, ki ga živijo ti ljudje danes v mraku? Kdo so ti ljudje in kako po postali to, kar so?

Nedotakljivi je Hindujec in hinduizem lahko označimo kot komplicirano piramido. Najvišji vrh te zgradbe zavzemajo brahmani, v katerih se je utelesil ponos podedovane pobožnosti. V Indiji jih je kakšnih osem milijonov — a poleg njih kakšnih šestdeset milijonov nedotakljivih.

Razredi, kaste, prvotno jih je bilo četrto, so stopnice te piramide. Ta sistem so izdelali do podrobnosti, ob kateri se mora zapadni duh zmešati. Število teh verskih, socialnih in gospodarskih stopenj osebnega ugleda cenijo na 2300 in nedotakljivi je po samem slučaju rojstva podlaga piramide.

Kaj pomeni biti v Indiji izobčenec, parijski? Pred vsem mora parijski bivati v lastni vasi ali v določenem predelu vasi ali mesta. »Outcast«, človek izven kaste,

je oropan vsake iniciative do socialnega in osebnega napredka in kot verski nauk so mu vtepli v glavo, da je s svojo družino pred božjimi in človeškimi očmi za vse večne čase nečist.

Hindujec je še prav posebno občutljiv glede vode. Visokovreden princ prinese na svojem obisku v London svojo lastno zalogo vode s seboj in brahman jo vozi s seboj med prtljago na železniškem potovanju. Takšen brahman bi rajši pil slabo vodo, ki jo dobi od drugega brahmana, nego čistejšo vodo iz rok človeka, ki pripada nižji kasti, nego jo predpisuje obrednik. Če če pade sama senca kakšnega parijskega na vodo, velja ta voda za nečisto.

To pomeni za nedotakljivca, da mu je zabranjena uporaba vaškega studenca in vaškega kopališča. Včasih nastavi parijski svoj vrč v bližini studenca z upanjem, da mu ga bo kdo napolnil iz usmiljenja. V tako vroči deželi, kakršna je Indija, je pokazalo takšno izročilo usodne posledice. Nedotakljivci se morajo zadovoljiti z vodo, ki jo dobe, naj si bo dobra ali slaba.

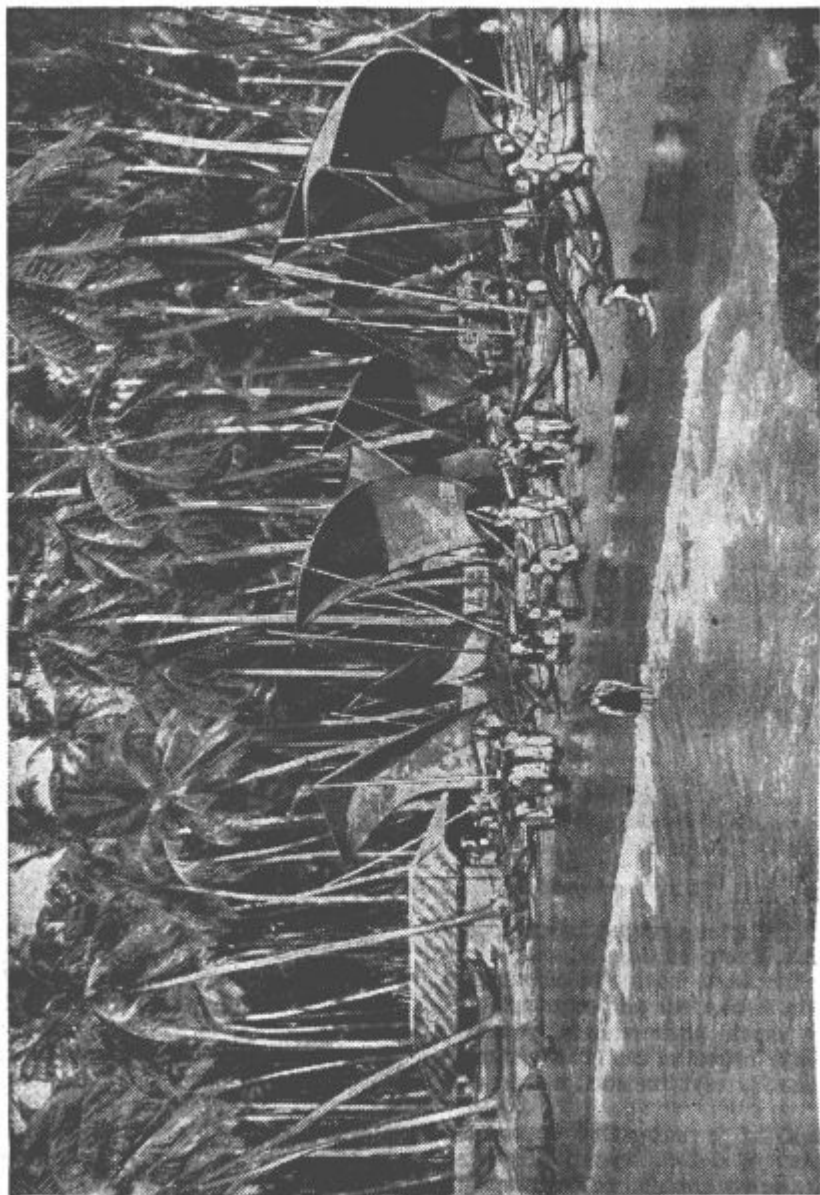
Nedotakljivost je povečana še s tem, da se parijski ne sme nihče približati. V tem je ceremonial izveden natančno po stopnji parijske nečistosti. Če je jedel goveje meso — kar je razrednemu Hin-

Dekle, ki si v času velikih romanj služi kruh v prostitucijo

dujcu prepovedano — se mora držati od brahmana 22 m daleč; za zidarje, tesarje, usnjarje — »nečiste poklice« — je določena razdalja 8 m. S temi strogimi varnostnimi predpisi je dano pripadniku najvišje hindujske kaste jamstvo, da

cev, da morajo nositi na cesti metle s seboj, s katerimi naj pometajo sledove svojih nog: izključili so jih tudi iz gostiln in železniških vozov. Celo pred sodnikom je parija nezaželen gost. Kadar se obravnava njegov primer, ga lahko

OBREŽNI PRIZOR NA OTOKU CEYLONU

senca izobčenca ne more pasti na njegovo pot.

Nedotakljivost ima neštete pavrste. Ni dovolj, da more brahman zavihetati zvonec, s katerim opozori nedotakljivca, da mora ostati v določeni razdalji od njega; ni dovolj, da so zahtevali od nedotakljiv-

vidite v varni daljavi od sodnega poslopja na cesti. Sodniki in odvetniki so brahmani in jih zato ne smejo umazati stranke, ki ne pripadajo nobeni kasti.

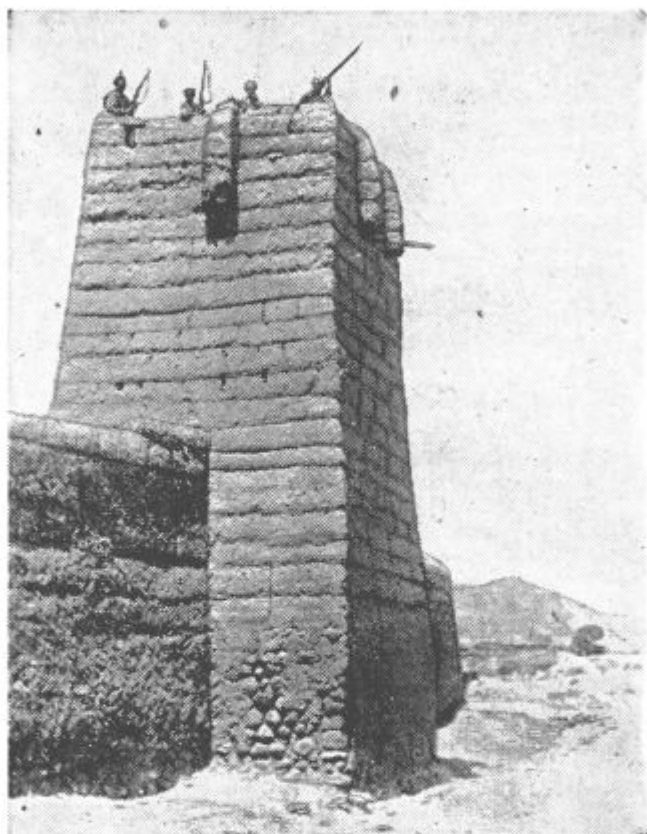
Nedotakljivcem je zaprta večina sveetišč, ki so vendar hrami njihove vere. Seveda so marsikateri zasebniki odprli

svoja svetišča vsem razredom, toda predstojniki javnih svetišč so šli celo tako daleč, da so si pri kronskem svetu v Londonu izposlovali odlok, ki potrjuje njih pravico, da smejo zapirati svoja svetišča pripadnikom izobčenega razreda.

Danes nima kasta načelno nobenega gospodarskega, temveč samo verski po-

v trgovini niso določene njemu.

V Indiji je potrdila religija družbeno neenakost z duševno sankcijo. Namesto nauka, da so bili ljudje ustvarjeni kot bistveno enaki in enakopravni, naletimo na nauk, da so bili ustvarjeni neenako po stanu, in po tem nauku si urejajo danes indijska ljudstva svoje življenje.

Trdnjavski stolp ob meji med Indijo in Afganistanom

men, dasi je izšla prvotno iz gospodarskih razlik. Često se dogaja, da je pripadnik nižje kaste bogatejši od moža iz višje kaste. A ne glede na posamezne primere, je uspeh brahmanizma vendarle organizacija bogastva na vrhu piramide in organizacija revščine med izobčenci v globini.

Nedotakljivi je materialno povsod zapostavljen. V deželi, kjer je trgovina organizirana po kastah, ga čisto izključujejo od dobičkanosnih poklicev. Če nastopa kot odjemalec, mu čisto zabranijo vstop v poslovne prostore. Svoj denar mora vreči zato na tla in biti zadovoljen z blagom, ki mu ga vrže lastnik trgovine prav tako na tla. Ali pa kupuje pri krošnjarijih. Vsekako udobnosti nakupovanja

Nedotakljivost smatrajo Hindujci za potrebno sestavino večjega sistema. Nihče ni tega sistema bolj pobijal nego Gandhi. A tudi on ni voljan, odpraviti kaste popolnoma. Znan je njegov predlog, naj bi se sedanja zamotanost kaste sistema poenostavila s tem, da bi se vrnili k četvorici glavnih družbenih stopenj, ki so jih smatrali v starih dneh za temeljne. Te stopnje bi bile: brahmani ali kasta duhovnikov; ksatrije ali ljudje, ki so v službi države, med njimi tudi vojaki; vajziye ali trgovci in poljedelci, ter sudrije ali hlapci. Vprašanje bi bilo samo, kako priključiti pariye v to družbeno zgradbo.

Toda življenje deluje drugače in hitreje. Po eni strani vidimo maharadžo tra-

vankurskega, ki stoji pred svojim prvim ministrom, ker pripada ta višji kasti; po drugi strani je knez barodski pozval v svoj kabinet nekega nedotakljivca. Pri indski konferenci v Londonu je imel svoj sedež tudi dr. Ambedkar, voditelj nedotakljivcev in sam nedotakljivec, in angleški kralj ga je sprejel v avdienco. Ind-

ske borbe za osvoboditev se udeležujejo tudi parijske.

Pomena teh reform ne moremo dovolj visoko ceniti. Z njimi se odvarja nov list v knjigi zgodovine. Seveda pa privilegij, ki so se izsilili pred dawnimi časi in ki so v najtesnejši zvezi s ceremonialom življenja in smrti, le počasi odmirajo. P. W.

DOŽIVLJAJI V DŽUNGLI

FRANK BUCK

27. POGlavJE

RAJČICO UČIMO GOVORITI

Se v začetku svojega delovanja sem si pridobil sloves, da sem dober lovec na redke in nenavadne ptice. Saj so bile ptice moja prva ljubezen v kraljestvu divjih bitij in nagnjenje v deških letih do zbiranja ptic me je dovedlo kasneje do tega, da sem se odločil za poklic, ki me je vodil skozi svet divjega življenja. Med vsemi ptiči me posebno zanimajo člani one nebeške vrste, ki je znana med ljudmi pod imenom rajčice.

Rajčica je po svojem pokolenju, čeprav se čudno sliši, le okrasna sraka. Mislim, da noben izveden ptičar ne bo gledal na rajčico, ne da bi se bil pri tem čudil nad čudnim krvnim sorodstvom med najkrasnejšim pernatim stvarom in njegovim ponižnim, domačim in vsakdanjim sorodnikom.

Nekoč sem se o tem razgovarjal z Louisom Rothom, tedanjim ravnateljem svetovno znanega cirkusa Barnes, ki je kupil od mene nekaj posebno lepih primerkov rajčice, ki sem jih bil pred kratkim pripeljal s seboj iz Nove Guineje. Louis je tedaj sprožil pogovor o srakah, ker se je spomnil neke »govoreče srake«, ki je pred nekaj leti bila zelo privlačna točka neke potujoče komedije.

Govoreča sraka seveda ni nobena posebna redkost. Marsikateremu kmečkemu dečku je že uspelo naučiti udomačeno srako, da je znala povedati eno ali dve besedi.

»Za boga, Frank« je vzkliknil. »Zakaj ne bi učili govoriti rajčice?«

»Zakaj ne?« sem ponovil.

Toda Louis je vztrajal pri svoji misli. Spreten človek bi lahko s takim uspehim poskusom zaslužil bajne novce. Božji človek, ali si lahko misliš kako večjo senzacijo za ameriški oder? Kinematograf tedaj namreč še ni tako preplaval sveta kakor danes.

Omenil sem Louisu nekaj težav, ki so stale na potu predlaganega poskusa, toda polagoma me je prisilil do priznanja, da stvar ne bi bila nemogoča. Naglasil sem, da je rajčice le izredno težko udomačiti in ukrotiti ter da so večji primerki med njimi prav tako divji in neukrotljivi v kraljestvu ptičev, kot sta lev in tiger v svetu zveri.

Toda tigri in levi se dajo ukrotiti, me je z zmagovitim očitkom prekinil Roth. Zakaj ne bi potem tudi tega ptiča udomačili.

Leto na to mi je prišel v Katongu Louisov predlog na misel. Pravkar sem odpošiljal veliko zbirko ptičev, ki sem se jo nadal ugodno prodati na Japonskem in v Ameriki.

Cele štiri dni me ni hotela zapustiti misel na tvegan poskus. Neglede na denar, ki bi si ga s tem prishušil, sem čutil, da bi poskus imel tudi neko znanstveno vrednost.

Ko le nisem več mogel pregnati skušnjave, sem se odločil, da poskusim. Izbral sem si krasnega mladega samca iz vrste imenovane »velika rajčica«, katere krasote se človek, ki je ni videl naravnost, ne more predstavljati, a njen jezik je skoraj isti kot oni srake, ter tudi kljun iste oblike, le da je za spoznanje manjši.

Na podlagi skrbno preudarjenega načrta mi je bilo treba najprej poiskati nekega pernatega skrbnika za svojega novega varovanca. V to svrho pa nisem vzel papige, temveč indijsko plaminsko šojo, ki je mnogo bolj nadarjen govornik kot pa papiga. Ta kot saje črna ptica ima tudi to hvalevredno lastnost, da je naravnost nedosegljiv oponaševalec. Izbral sem si mlado ptico ter jo ločil od ostalih ptičev, tako

bele oči na gosta ter pričela brez konca hreščati: Halo, halo, halo, kako vam kaj gre, kako vam kaj gre?

Za to je Gabby vedno dobila košček banane. Vsakega posetnika, moje uslužbenca kakor tudi goste sem naprosil, naj odgovarja Gabby samo njene lastne besede in nobenih drugih, tako da za Gabby drugi glasovi in besede ne bi obstojali.

Ko je bila Gabby že dovolj naučena,

da bi bil edini glas in besede, ki bi jih čula, one, katere bi hotel, da se jih nauči.

Najprej sem želel, da se moja šoja gladko nauči besede, katere bi kasneje sama skušala naučiti rajčico. Biti bi bila morala fraza, ki bi prihajajoč iz ptičjega kljuna zabavala povprečno ameriško občinstvo. Odločil sem se za rek: »Halo, kako vam kaj gre«?

Brez vsake težave sem pripravil šojo, ki sem jo krstil za Gabby, do tega, da je brez prestanka ponavljala te besede. Kadar se je kdo približal njeni kletki, že se je šoja oklenila s kremplji mreže, uperila je svoje kot jagode de-

sem dal prinesiti v isto sobo rajčico, ki sem si jo izbral za svoj poskus, in postavil sem obe kletki drugo poleg druge. Rajčico smo nazvali Grof Dobu, ker je bil njen dom v goščah pri Dobu, glavnem naselju na otokih Aru.

Tedne sta obe kletki viseli druga poleg druge. Gabby je zadovoljno žlobudrala ves dan in grofu Dobu ni moglo uiti dejstvo, da se je Gabbyjev glasovni trud, kadar je kdo prišel v sobo, poplačal s slastnim darilcem.

Vsakemu, ki je posetil dotični prostor, sem naročil, naj stopi k grofovi kletki in ponavlja besede: »Halo, kako vam kaj gre«. Obenem naj bi mu pa

tudi mohl košček rambutana, nekega džungelskega sadeža, ki ga rajčica ceni kot največjo slaščico. Dokler pa grof ni dal nobenega odgovora, ni dobil ničesar in je lahko samo gledal na slastno vabo.

Mesec je minul preden smo pri grofu opazili, da je misel prodrla v njegovo domišljavo glavo. Očitno je kazal pohlep po rambutanu, in zdelo se nam je, da se mu je počasi začelo svitati, kako mora narediti Gabbyjinem odmevu podoben šum, če hoče priti do njega.

Tako je plemenitnik iz Guineje začel kazati zanimanje za svojega klepetajočega soseda. Često je nagnil glavo na stran, kadar je Gabby pričela govoriti, in je poslušal.

Naše prihodnje delo je bilo, da smo dali Gabby in grofa v skupno kletko, ki je bila zelo prostorna, saj je merila po šest čevljev v vsaki smeri.

Grof se je prenašal z Gabby in kmalu si je začel prizadevati, da bi pokazal, kadar je šoja govorila, kako je tudi on nadarjen. Večkrat je skušal opozoriti svojega klepetavega soseda na svoj govorniški dar ter je razkošatil svoje peruti in rep ter pri tem zakikirikal svoj rezek džungelski klic v višini Gabbyjinega petja.

Ko sem slednjič privadil grofa na misel skupnega življenja s šojjo, sem se trudil, da mu dopovem, kako mora narediti, če si hoče zaslužiti košček rambutana.

EDOUARD CLAPARÈDE

(1832—1871)

Ze nekaj časa ima znameniti naravoslovec v rodnem mestu svoj trg. Lani so slavili njegovo stoletnico, letos pa mu odkrijejo spomenik. Po izbornih študijah v domačem kraju se je izpopolnil v Nemčiji pri slavnem fiziologu Müllerju. Baval se je s preobrazbo iglokožcev, z embriogenijo nižjih živali in pri Ehrenburgu z mikrografijo. Hkrati se je korenito ukvarjal s skandinavskimi jeziki in z risanjem.

S prijateljem Lachmannom je proučeval po norveških otočkih korenonožce in močelke (plivad, osce). Za ta dela je prejel veliko nagrado od znanstvene akademije v Parizu. Kot profesor ženevske akademije je objavil mnogo spisov v glasilu Splošne knjižnice, n. pr. o gledanju pri žuželkah. Uvedel je večerne tečaje, ki so skoraj zasloveli. Z Angležem Carpenterjem je na Hebridih raziskoval morske črve, med drugimi »romopteris onisciformis«. V Ženevi

Začel sem z besedo »halo«, o kateri so poskusi ponovno pokazali, da se je najlažje nauče ptiči. Privleči sem hotel grofovo pozornost s tem, da sem mu mohl nasproti tri ali štiri olupljene rambutane. Željno je uprl svoje oči na slaščico, ki sem jo držal pred njim in pri tem sem neumorno ponavljal besedo »halo«.

Dva meseca sem se dan na dan na ta način trudil in slednjič je moj trud le bil poplačan s tem, da sem slišal grofa, kako si je prizadeval, ko sem stopil k njegovi kletki, dati od sebe glas, ki ga je slišal pri šoji. Precej časa je minulo, preden je pri tem poskusu napredoval. Toda s časom se je njegov nerazumljiv glas le ločil v dva zloga iz katerih se je polagoma vedno jasnejše oblikovala beseda »halo«.

Kadar se je pa grof za to potrudil, je bil tudi poplačan s koščkom rambutana in tako je kmalu dounel zvezo med vzrokom in posledico. Vsaj enkrat na uro se je nekdo približal grofovi kletki ter mu zapeljivo kazal košček rambutana. Ko je grof našel ključ do tega darila, se je začel resno truditi, da si ga tudi prisluži. Njegov »halo« je bil kmalu napol dovršen in polagoma je začel pristavljati druge besede, ki so vedno bolj zvenele na »kako vam kaj gre«.

DALJE

(COPYRIGHT BY KING FEATURES SYNDICATE)

pa še zajedavce, močvirske in suhozemske, ter oligohete (gliste).

Razrvano zdravje ga je pognalo v Italijo, kjer je v Neapelskem zalivu preiskoval kolobarnike. Nato je dve leti doma obdeloval anatomijo pršic ali grinj. Vrnivši se v Neapel, je tam osnoval ribogojnico, poslujočo se dandanes. Na povratku je podlegel v Sienni.

N. K.

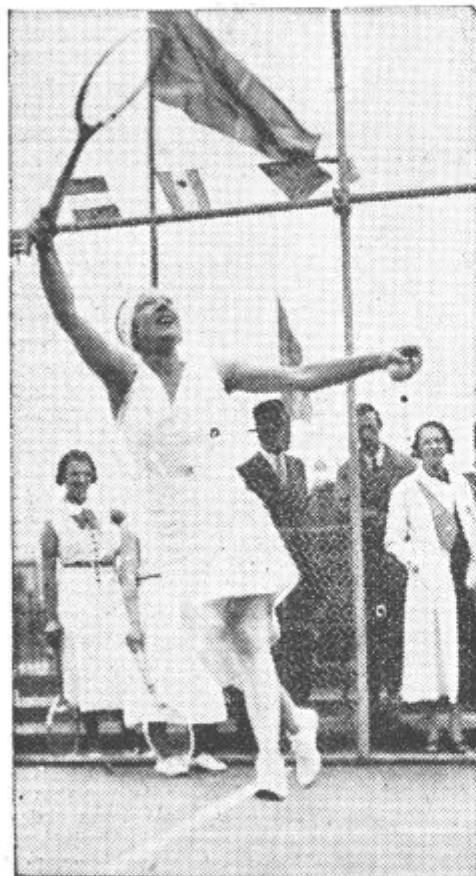
RIBJE OLJE PROTI PREHLADU

Neka ameriška statistika kaže, da izgubi 36 milijonov delavcev in nameščenec v Združenih državah letno 250 milijonov delovnih dni zaradi bolezni. Pretežni del odpade pri tem na bolezni zaradi prehlada. V zvezi s tem so napravila zdravstvena oblastva vrsto poskusov, pri katerih se je pokazalo, da so postali delavci, ki so jim dajali dnevno po žlico ribjega olja (vitamin A) odpornjši proti prehladu in da so izgubili manj delovnih dni, kakor tisti, ki ribjega olja niso jemali. Število prehladov je bilo pri slednjih skoraj dvakrat večje.

MODERNA ŽENSKA IN SPORT

SPORT KOT ŽENSKI POKLIC

Kdor bi slučajno videl na cesti edino poklicno letalko Francije, ki brani v ostalem iz dobe, ko se še ni poklicno bavila z letalstvom, dva svetovna rekorda, za lete v daljavo, bi prav gotovo ne verjel, da opravlja takšna nežna, ljubka in temnooka dama tako težak in nevaren posel. Seveda se za-

SUZANNE LENGLEN,
francoska teniška zvezdnica v angleški prestolnici

radi tega v «civilu» ogiba vsake emancipacije in se vnanje prav po ničemer ne loči od onega ostalega damskega sveta, ki ob vsaki priliki obrača nase pozornost pozornega in ocenjajočega moškega očesa.

Na vprašanje, kaj misli o ženski in njenem razmerju do sporta, povzdigne Maryse Bastié začudena obrvi in pravi:

»Pri sportnih uspehih že davno nisem več vajena razlikovati spola. Seveda je še nekaj panog, ki bodo ostale ohranjene samo moškim, in upam celo, da se nikoli ne bo nobena ženska potegovala za prvenstvo v

rokoborbi, dviganju uteži ali celo boksu. Povsod drugod pa, kjer ne odloča samo telesna sila, pač pa odločnost, volja in vztrajnost, povsod tam pa je ženska že dohitela moškega.

Menim, da je ženska za sport v zraku še posebno pripravna, in zdi se mi, da sicer mlada, toda slavna zgodovina letalstva med ženskami že potrjuje to trditv. Sicer pa za svojo osebo ne morem govoriti o letalstvu kot sportu, čeprav upoštevam, da pojem sporta ne vsebuje nič neresnega ali igravega, kar mu pripisujejo nesportniki ali njegovi nasprotniki. Zame je letalstvo več kot sport, zame je sport v zraku kruh, življenjska potreba. Dolgo že letam in sem zaenkrat edina ženska v Franciji, ki se bavi z letalstvom poklicno. To je moj zaslužek, kadar letam, da me gledajo, da uganjam po zraku akrobacije ali da prevažam radovedneže. V zadnjih desetih letih sem spoznala, da je letalstvo trd in težak poklic, vsekakor mnogo težji kot si mislijo laiki. Včasih človek tako zelo čuti svoje kosti! Toda kljub temu bi ne zamenjala z nikom!

lst

KARIKATURA

SVETOVNA GOSPODARSKA KONFERENCA V LONDONU

KAJ NAJ STORIMO?

ZA MISLEČE GLAVE

19.

Jutranja molitev pod piramidami

(PONATIS ZABRANJEN)

Neka slika na razstavi se imenuje »Jutranja molitev pod piramidami«. Pred njo se ustavi dva kritična opazovalca.

»Izvrstno podano nastrojenje«, pravi prvi.

»Kaj pomaga nastrojenje!« ga zavrne tovariš, »če se ti pa pri natančnem opazovanju odkrije, da je kompozicija napačna in brez vsakega umevanja zasnovana.

Kdor hoče biti slikar orientalskih motivov, bi moral pač bolje poznati dežele in ljudi.

»Ne razumem te,« se začudi prvi.

»No, ti bom nekoliko pomagal: Kakšne vere misliš, da sta možaka na sliki?«

»I, nedvomno sta muslimana.«

»In kje stoji piramida?«

»Blizu Kaira, seveda, oddaljene nekaj ur od obale Sredozemskega morja.«

»Prav si povedal. No, in opaziš zdaj napako?«

Prav to vprašanje zastavljamo zdaj tudi mi našim čitateljem.

20.

Ura bije pet

(PONATIS ZABRANJEN)

Velika stenska ura pri trgovskem svetniku Skobcu bije pravkar peto uro. Zamolklo izzvanjajoči zvoki vzbude mahoma občo pozornost. Nehote se obrnejo pogledi navzočih gostov proti steni.

Kakor je v takih dolgočasnih družabnih prireditvah navada, se začne sukati pogovor okrog najbližjega predmeta in v tem primeru je bila to ura. Trgovski svetnik Skobec omeni pri tem, da potrebuje ura za pet udarcev natanko pet sekund. Med gosti je bil slučajno tudi neki

učitelj matematike, ki mu je ta izjava ukresala brihtno misel zastaviti vprašanje: koliko sekund potrebuje ura za deset udarcev? Popolnoma razumljivo, da deset sekund, se je oglasil eden navzočih in vsi ostali so mu potrdili.

Ali so imeli prav?

Rešitev k št. 17

(Ali je res ali ne)

Zdravnik Tone Kovač je govoril resnico. Njegove družinske razmere so bile sledeče:

Njegov stari oče se je rodil 1773. Kakor je bilo takrat v navadi, se je tudi prav zgodaj poročil in sicer z 20 leti, to je 1793. In prav to leto se mu je rodil že prvi sin. Ta sin se je še čisto mlad namreč s 15 leti udeležil Napoleonovega pohoda na Rusko, kjer je dobil omenjeni zlatnik. Njegov oče se je pa po smrti prve žene, to je njegove matere še enkrat poročil z nekim mladim dekletom, ki mu je 1839. rodila še enega dečka (ta je bil oče Toneta Kovača). Ta drugi sin pa se je oženil šele, ko mu je bilo 61 let, torej leta 1900. in sicer z neko 27 letno devojko. V tem zakonu se je 1905. rodil Tone Kovač, čigar polstrie je bil torej povsem naravno Napoleonov sodobnik.

Rešitev k št. 18

(Čudežna delitev na pikniku).

Čudežni trije rezi, s katerimi je gospodična Mila razdelila hleb na osem ena-

kih kosov, se vidi že na prvi pogled iz skice.

ALI ŽE VESTE

da obstoje poleg vmanjlih spolnih razlik in posebnosti tudi bistvene razlike v sestavi moškega in ženskega telesa?

da znaša n. pr. suha teža okostja po Daffnerju pri moškem spolu 4264,5 grama, pri ženskem spolu pa samo 2917,8 grama?

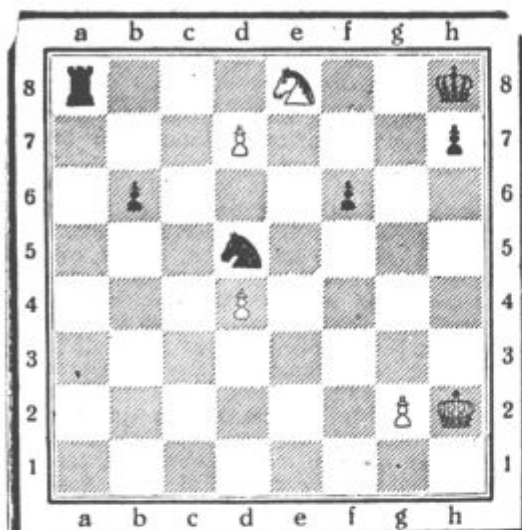
da je odporna sila moške kosti zaradi večje moči mišičevja pri moškem večja kakor pa pri ženski, da je pa oblika medenične kosti pri ženski širša in razteznejša in da je s tem dan temelj za bolj nagnjeno stališče oz. položaj zgornjega trupa, kar je zlasti jasno razvidno pri načinu ženske hoje?

da je tudi kri pri obeh spolih različno sestavljena: pri moškem pride na 1 cc na 5,22 milijona rdečih krvnih teles, pri ženski pa 4,88 milijona?

Po dr. Michaelisu —st—

L. Hanssen.
Prvi natisk

Beli na potezi dobí.

Rešitev problema 27.

1. Kh6—g6!!, Ta6:a7, 2. Sa8—b6, Kc6—b6 (d6), 3. Sd6—c8+, 2... K poljubno, 3. Sb6—c8, zveza skakačev. Variante. 1. Kh6—g6, K: d6, 2. Sa8—b6, T: a7 (a), 3. Sc8+, 2... T: b6 (b), 3. a7—a8D, 1... Kc6—d7 (ali d5), 2. Sa8—b6+, 1... Kc6—c5, 2. Sac7+, T: a7. Sce8 remis 1... Sa3—b5, 2. Sd6—c4! (ne Sd6—c8 zaradi Sb5:a7), 3. Sc8—b6, Kb7, 1... Ta6—a5 (a4), 2. Kg6—f6, Ta5—a6, 3. Kf6—g6 itd.

ZNAMKE PRIPovedujejo

JAPONSKA JEANNE D'ARC

Orientalna Jeanne d'Arc, cesarica Jingo, je bila vojščakinja z velikimi sposobnostmi. Na čelu armade svojega moža je zatlrala upor v lastni deželi. Potem je slišala kakor Jeanne, ki se je rodila celih 1000 let pozneje, glasove tujih bogov, ki so ji obljubljali zmago v nadaljnjih bojih, če bo zapala vanje.

Dala je graditi ladje in se vojaško dobro oborožila. Svoje trdno prepričanje o zmagi je vlila tudi svojim vojakom med vojnim pohodom iz Japonske v neznano zapadno deželo.

Brez zemljevida in kompasa so odjadrali. Samo sonce, luna in vetrovi (in tudi sreča) so pripeljali njeno mornarico čez Rumeno morje. Slednjič so dospeli v novo deželo,

ki se zdaj imenuje Koreja in so jo osvojili. To je bila prva japonska osvojitve na tujt zemlji. Ojin, novorojeni cesaričin sin, je bil deležen v veliki meri te slave. Sledil je vzgledu svoje matere ter je postal eden največjih junakov v japonski zgodovini. Po njegovi smrti so ga proglasili za vojne

boga in po vsej državi so mu postavili sijajna svetišča, kjer so ga častili skozi sedemnajst stoletij.

Izraž jingoizem za vojno in agresivno politiko izhaja torej od imena pogumne male japonske žene, koje slika je izšla prvič l. 1906. na japonski znamki.

ZNACILNO

Nemcem je — kot znano — Društvo narodov trn v peti. Zato radi objavljajo različne zgodbe, ki pa so najbrž zvite iz trte.

Na glavni pošti v Ženevi dvigajo trije gospodje poštno ležečo korespondenco, pa nimajo nobenih izkaznic.

Nezaupno vpraša uradnik prvega:

— Kako se pišete?

— Marconi!

— Ali lahko dokažete?

Tujec se nasmeje, stopi k brzojavnemu aparatu in ga razstavi in sestavi v par sekundah.

— Hvala; prosim vaša pisma!

— Uferini sem jaz, pravi drugi tujec brez poziva, dvigne klobuk in pokaže poštarju golobčka v roki. Kar takoj nato potegne čudodelnik iz malega žepa ogromen šopek cvetja.

— Hvala, izvolite vaša pisma!

Tretji tujec je v zadregi in se opravičuje:

— Dragi gospod, žal vam nimam kaj pokazati in tudi delati ne znam...

— Kdo pa ste potemtakaem?

— Komisar Društva narodov!

Molče mu izroči uradnik njegova pisma.